HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN KURUMSAL TARİHİNDE ÖNEMLİ BİR DENEYİM: TRABLUSGARP SAVAŞI (1911-1912)

OYA DAĞLAR MACAR*

Giriş

Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçasını kaybederek, bu coğrafyadaki egemenliğinin sona erdiği bir savaştır. 1881'de Fransızlar Tunus'u, 1882'de de İngilizler Mısır'ı işgal etmişlerdi. Tunus'un Fransızların eline geçmesi, 1870 gibi geç bir tarihte ulusal birliğini tamamlamış ve bir an önce Avrupa güçler dengesinde yer bulmaya çalışan İtalya'yı hayal kırıklığına uğratmıştı. İtalya, kuruluşundan itibaren, siyasi bütünlüğünü ekonomik açıdan güçlendirecek sömürge arayışına girmişti. Gelişen sanayisi ve artan nüfusu için hammadde ve pazara olan ihtiyacı bunu öncelikli bir amaç haline getirmişti. Fakat 19. yüzyılın sonuna kadar Ortadoğu ve Afrika'nın büyük kısmı çoktan Avrupalı büyük güçler tarafından paylaşılmıştı. Bu durumda İtalya, henüz sömürgeleştirilmemiş toprakları hızla ele geçirmenin yollarını aramaya başladı ve gözünü Doğu Akdeniz ile Kızıldeniz'e çevirdi. Dış politikasını buna göre düzenleyerek, genel olarak Doğu'yu da içine alan büyük bir coğrafyayı kendi yaşam alanı yani *terra irredenta*[1] olarak belirledi. Üstelik bu amaç uzun yıllar İtalyan dış politikasının

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE, oyadr@ticaret.edu.tr

[1] Terra irredenta (irredentismo Italiano): İtalya'nın kuzeyindeki Avusturya-Macaristan topraklarında yaşayan ve İtalyanca konuşan halkların topraklarından başlayarak, Doğu Akdeniz'in tamamını da içine alacak şekilde uzanan geniş toprakları kapsıyordu. Bu aslında Roma İmparatorluğu topraklarını yeniden ele geçirme hayaliydi ve İtalyan emperyalizminin temelindeki mitti. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında ortaya çıkan bu ideale dayanarak, İtalyan irredentistleri tarihsel olarak Kuzey Afrika coğrafyasının İtalya'nın dördüncü kıyısı olduğunu iddia ediyorlardı. Bu yüzden 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali söz konusu olduğunda "*L'Italia non Va, Ritorna*" (İtalya gitmiyor, geri dönüyor) şeklinde savaşçı sloganlar atılmıştı. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.cyclopaedia.de/wiki/Italian_irredenta (Erişim tarihi: 03.13.2016); Fabio L. Grassi, "Niçin Trablusgarp? İtalyan Çıkarması Ardındaki Siyaset ve Kültür", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011*, İzmir, Bildiriler, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, s. 41, 42; Paulino Toledo Mansilla, "Trablusgarp Savaşı'nın İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sirenayka'da Çökmekte Olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak Görülen İtalyan Medenileştirme Misyonu", *Osmanlı Devleti'nin*

vazgeçilmez temel unsurlarından biri haline geldi.

İtalya'nın yaşam alanı olarak belirlediği coğrafyada ilk ele geçirmeyi planladığı yerler Arnavutluk ve Tunus idi. Fakat Tunus'un Fransızlar tarafından işgali bu planı değiştirmesini zorunlu hale getirdi. Bundan sonra gözünü Avrupalı güçlerin egemenliği altında bulunan Afrika kıtasında az sayıdaki bağımsız devletten biri olan Habeşistan'a (Etiyopya) çevirdi. Bir Doğu Afrika ülkesi olan Habeşistan, İtalya'ya maden ve hammadde bakımından önemli bir yarar getirmeyecek olsa da coğrafi konumu nedeniyle ticari olarak büyük avantaj sağlayabilecek bir yerdi. Habeşistan'ın Kızıldeniz'e kıyısı olması onu İtalya için çok önemli bir hale getiriyordu. Çünkü 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Kızıldeniz doğuya ve batıya giden gemilerin ana güzergahı haline gelmişti. Bunda 1869 yılında açılan Süveyş Kanalı'nın büyük payı vardı. Kanal Kızıldeniz ile Akdeniz'i birleştirerek, Kızıldeniz'i ekonomik bir çekim merkezi haline getirmişti. Bu yüzden İngiltere ve Fransa başta olmak üzere büyük Avrupalı devletler hem sömürgelerine kolayca ulaşabilmek hem de bölgenin ticaret yolları üzerinde hakimiyet kurabilmek için Kızıldeniz çevresinde işgallere başladılar. İtalya da Akdeniz ve Kızıldeniz'de etkin bir güç olabilmek için 1882 yılından başlayarak Kızıldeniz'in Batı kıyılarını ele geçirmeye çalıştı. 1890'da Kızıldeniz'in kuzeyinde yer alan Eritre'yi bir İtalyan sömürgesi haline getirmeyi başardı. 1896'da ise Habeşistan'a saldırdı. Fakat Adwa Savaşı olarak bilinen savaşta ağır bir yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldı.[2]

Habeşistan'ı işgal girişiminin sonuçsuz kalmasının ardından İtalya Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunan Trablusgarp'a (bugünkü Libya) yöneldi. [3] Bu-

Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011, İzmir, Bildiriler, Yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, s. 555-563.

[2] İtalyanlar bu yenilgiden sonra işgal faaliyetlerini Kuzey Afrika'ya çevirdiler fakat bu bölgede etkin olmaktan vazgeçmediler. 1905'e kadar Eritre ve Somali'nin tamamına yerleştiler. Hatta Trablusgarp Savaşı'nda Yemen ve Asir'i de ele geçirebilmek amacıyla savaş alanını Kızıldeniz'e doğru genişlettiler. Fakat istedikleri sonucu elde edemediler. Mehmet Korkmaz, "Kızıldeniz'de Rekabet: 1911-1912 Trablusgarp Harbi Sırasında Kızıldeniz'de Osmanlı-İtalyan Mücadelesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı:21, Şubat 2013, s. 18, 19. İtalyanlar Habeşistan'ı ele geçirme amaçlarını ise 1934 yılında gerçekleştirdiler. Benito Mussolini, Habeşistan'ı yayılmacı siyasetinin hedefi yaptı ve Habeşistan ile İtalyan Somalisi arasında çıkan bir sınır çatışmasını gerekçe göstererek bölgeye müdahale kararı aldı. Bütün arabuluculuk önerilerini reddederek, 3 Ekim 1935'te Etiyopya'yı işgal etti. Bu işgal sırasında zehirli gaz ve hava bombası kullanarak yerli kabileleri dize getirdi. 1936-1941 yılları arasında İtalyan işgalinde kalan Habeşistan, II. Dünya Savaşı'nın sonunda yeniden bağımsızlığını kazandı. Mark Kıshlansky, Patrick Geary, Patricia O'Brien, *Civilization in the West*, sixth edition, Pearson, Longman, New York 2006, s. 851.

[3] Kuzey Afrika coğrafyasında yer alan Trablusgarp, Tunus ve Cezayir, Osmanlı Devleti'nde "Garp Ocakları" adıyla anılıyordu. Trablusgarp 16. yüzyılda (1551) Osmanlı idaresine girdi. Uzun süre Karamanlı Dayılar tarafından yönetildikten sonra 1834'de İstanbul'a bağlı bir vilayet yapıldı. 19. Yüzyılda bölgenin giderek önem kazanması ve Batılı güçlerin çıkar merkezi haline gelmesiyle Osmanlı Devleti Trablusgarp'ta

rası Doğu Akdeniz ticaret yolunun üzerinde bulunan ve zengin maden yataklarına sahip bir yerdi. Aynı zamanda Orta Afrika'ya giriş kapısı konumuyla yükselen İtalyan endüstrisi için coğrafi olarak en kolay erişilebilir pazar durumundaydı.[4] Daha da önemlisi artan İtalyan nüfusu için önemli bir yerleşim yeriydi. Savaştan önce İtalyanlar tarafından yapılan bir hesaplamayla burada 12.000.000 nüfusu besleyebilecek zenginlikte geniş vahalar ve verimli topraklar bulunuyordu.[5] Fabio Grassi'ye göre, "İtalyan sömürge politikası *Trablusgarb'ı* sömürgeleştirmekten ziyade yerleşim için kullanmayı amaçlamıştı."[6] Bu, o dönemin bazı İtalyan gazetelerinde de dile getirilmişti. Örneğin Trablusgarp işgalinin en ateşli savunucularından biri olan Guiseppe Bevione'nin 13 Haziran'da *La Tribuna* gazetesinde yayınlanan makalesinde Trablusgarp'ın alınmasının, İtalyanların yurtdışına göçüne en kalıcı çözüm olacağı vurgulanmıştı.[7] Tüm bu beklentiler Trablusgarb'ı İtalyan milliyetçilerinin gözünde vazgeçilmez hale getiriyordu. Üstelik İtalya'ya yakın olması ve zayıf Osmanlı Devleti'nin elinde bulunması, bölgeyi ele geçirme şansını arttırıyordu. Osmanlı'nın burasını savunması oldukça zordu. Çünkü Osmanlı ile Trablusgarp toprağı arasında bir kara bağlantısı olmadığı gibi, Fransa'nın Tunus'u, İngiltere'nin de Mısır'ı işgaliyle bu yollar üzerinden Trablusgarp'a asker çıkarma ihtimali de bulunmuyordu. İtalyanlar güçlü donanmaları sayesinde Trablusgarp'a deniz ablukası uygulayabilirler, kıtadaki Avrupa devletleri ile

merkezi idarenin güçlendirilmesi amacıyla bayındırlık, ziraat ve ticaret konularında birçok yatırımlar yapıldı ve vilayet yönetiminde yeni düzenlemelere gidildi. Sanayi Mektebi, okullar, hastaneler açıldı, gazeteler ve bankalar kuruldu, 1861'de de Trablusgarp-Malta arasına ilk telgraf hattı döşendi. 1882'de Mısır'ın İngilizler tarafından işgali Abdülhamit'in Trablusgarp'ı askeri olarak da güçlendirmesine neden oldu. Mevcut birliklerin sayısı arttırıldığı gibi, yerli halktan kurulan Hamidiye Alayları bölgenin güvenliği için etkin hale getirildi. Fakat Meşruiyet döneminde hükümetin Trablusgarp'a olan ilgisi azaldı. İktidara gelen İttihatçılar dikkatlerini iç siyasete ve ağırlıklı olarak Balkanlara yönelttiler. Bu durumdan yararlanan İtalyanlar Trablusgarp'ı işgal etti ve 1912'de yapılan Ouchy Antlaşmasıyla Trablusgarp İtalyan yönetimine geçti. Trablusgarp'ın Osmanlı hakimiyetiyle ilgili tarihçesi için bkz. Enver Çakar, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı Trablus (1516-1579)*, TTK, Ankara 2012 ; Muhammed Tandoğan, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922),* TTK, Ankara 2013, s. 11-17, Zekeriya Kurşun, "Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin Mukadderatındaki Yeri", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011*, İzmir, Bildiriler, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, s. 3-9 ; Ayrıca II. Abdülhamit döneminde Trablusgarp Valisi olan Ahmet Rasim Paşa'nın bölgede yaptığı çalışmalarla ilgili raporu için bkz; Hamiyet Sezer, "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı'da Vilayet Yönetiminde Düzenleme Gayretleri-Trablusgarp Örneği ve Ahmet Rasim Paşa", http://www.eskieserler.com/dosyalar/mpdf%20(443).pdf, (Erişim tarihi: 16.06.2016).

[4] Sir Thomas Barclay, *The Turco-Italian War And Its Problems*, Constable & Company Ltd , London 1912, s. 13,14.

[5] Commodore W. H. Beehler, *1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı*, çev. Leyla Yıldırım, İlgi Kültür Sanat Yay, İstanbul 2014., s. 9.

[6] Grassi, *a.g.e.*, s. 44.

[7] Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, çev. Deniz Berktay, İş Bankası yay., İstanbul 2008, s. 45.

de anlaşarak Osmanlı'nın karadan geçiş yollarını kesebilirlerdi. Tüm bu planlar çerçevesinde İtalyanlar Trablusgarp'ı ele geçirmek için ciddi hazırlıklara başladı.[8] Söz konusu hazırlıklarını iki yönde sürdürdü: Trablusgarp'ta İtalyan varlığını arttırarak ve uluslararası anlaşmalarla kendini güvence altına alarak. 1890'lı yıllardan itibaren İtalyanlar bölgeye bir taraftan göçmen gönderirken, bir taraftan da ülkeye ekonomik ve sosyal yatırımlarda bulundular. 1902'ye gelindiğinde İtalya, Trablusgarp'a yapacağı işgal için dört büyük devletin (İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu) onay ve desteğini alan anlaşmaları yapmayı da başarmıştı.[9] 1910'da tüm diplomatik hazırlıkları tamamlayarak, işgal için gerekli bahaneler arayışına girdi. Aynı yıl Osmanlı Devleti, büyük bir stratejik hata yaparak, Trablusgarp'ı askeri olarak boşalttı. Burada sürekli olarak bulundurduğu bir tümen askeri 1910'da alevlenen Yemen isyanına göndererek jandarma vazifesi görecek kadar bir kuvvet bıraktı. Ayrıca depolarda bulunan silahları da "yenileme" gerekçesi ile İstanbul'a aldı. Tüm bu gelişmeleri yakından takip eden İtalya, Osmanlı valisi ve kumandanın da görevden alınmasıyla, işgal için zamanın geldiğini düşünerek harekete geçti.[10] Osmanlı Devleti tarafından uzun yıllar ihmal edilip, uygarlık açısından geri bırakıldığı ve ülkedeki İtalyanlara ve diğer yabancılara kötü muamele edildiği gerekçesini ileri sürerek, 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne bir nota gönderdi.[11]

Söz konusu notada Osmanlı Devleti'nin 24 saat içinde Trablusgarp'ı İtalyanlara teslim etmesi isteniyordu. Osmanlı Devleti kendisine gönderilen bu notayı kabul etmedi ve 29 Eylül 1911'de iki devlet arasında savaş başladı.[12]

[8] David G. Herrmann, "The Paralysis of Italian Strategy in the Italian- Turkish War, 1911-1912" *The English Historical Review*, vol.104, no.411 (April 1989), s. 336.

[9] İtalya 1902'de Fransa ve Büyük Britanya ile anlaşmalar imzaladı. Alman- Avusturya ve İtalya arasında Üçlü İttifak Antlaşması ve Avusturya Macaristan ile bir anlaşma yaptı. 30 Haziran 1902', 30 Kasım 1909 ve 15 Aralık 1909'da da gizli antlaşmalar imzaladı. Orhan Koloğlu, *Osmanlı- İtalyan Savaşı'nda İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ümit yay., Ankara 1999, s. 55. Barclay, *a.g.e.*, s. 8-18.

[10] Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, İrfan yay, İstanbul 1992, s. 62.

[11] İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği nota şöyleydi; "*Trablusgarp ile Bingazi'nin Osmanlı Devleti'nce medeniyet nimetinden yararlandırılmadığına, bölgenin kalkınmasının İtalya için birinci derecede bir mesele olduğuna, Trablusgarp ile Bingazi'de İtalyanlara vesâir yabancılara karşı Osmanlı memurları tarafından bir takım olumsuz tavırlar sergilendiğine, böyle güvensiz bir ortam sebebiyle yabancıların bölgeyi terk etmeye başladıklarına, Osmanlı Hükümetinin ise bu duruma kayıtsız kaldığına, işbu notaya yirmi dört saat zarfında cevap verilmediği takdirde bölgenin işgal edileceğine dair İtalya Hükümeti'nin 28 Eylül 1911 tarihli notası ile Osmanlı Hükümetinin söz konusu gerekçeleri reddeden cevabî notası, Osmanlı Devletinin cevabî notasını yeterli görmeyen İtalya Hükümeti'nin savaşı başlattığına dair notası*". İtalya'nın Osmanlı devleti'ne gönderdiği nota ve karşılığında Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya gönderdiği cevabî nota için Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2013, s. 474- 478.

[12] Barclay, *a.g.e.*, s. 48,49; Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk

Trablusgarp Savaşı'nda Askeri Sağlık Hizmetleri ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Öncelikle Trablusgarp Savaşı'nda askeri sağlık hizmetlerinin oldukça yetersiz olduğunu belirtmek gerekir. Askeri sağlık hizmetlerinde 19. yüzyılın son çeyreğinde bazı yeni düzenlemelere gidilmeye başlanmıştı. Bunda 1897 Osmanlı - Yunan Savaşı'nda edinilen acı tecrübelerin oldukça payı vardı. Bu savaştan sonra orduda sıhhiye bölüklerinin kurulmasına ve erlere verilen kurslarla sıhhiyeci ve tezkereciler (sedyeci) yetiştirilmeye, tıp eğitimi ve hasta bakımı geliştirilmeye çalışılmıştı. Fakat bunlar henüz gelişme aşamasındaydı ve ciddi eksiklikler vardı.[13] Trablusgarp Savaşı'nda ordu birliklerinin hekim sayısı bir düzineyi bile bulmuyordu.[14] Bu yüzden savaş içinde askeri sağlık hizmetleri bir fırka sıhhi kademe teşkilatı ile Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve bazı yabancı Kızılay ve Kızılhaç sağlık heyetleri tarafından yürütüldü. [15] Ayrıca yurtiçinden ve yurt dışından gelen gönüllü doktorlar ve sağlık görevlileri de çeşitli yerlerde görev alarak, sağlık hizmeti verdiler. Bununla birlikte askeri ve sivil sağlık hizmetlerinin verilmesinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti her zaman ön planda oldu. [16]

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Trablusgarp Savaşı'nda aslında henüz yeni kurulmuş bir kurumdu. İlk olarak 1868 yılında *Mecruhin ve Marda-yı Askeriye-ye* İmdad *ve Muavenet Cemiyeti* adıyla kuruluş çalışmalarına başlanmış, fakat resmi anlamda ancak 14 Nisan 1877'de *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti* adıyla hizmete geçebilmişti.[17] Aynı yıl gerçekleşen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ilk savaş tecrübesini yaşayan Cemiyet, savaşın sona ermesiyle birlikte etkinliğini kaybetmişti. Bu savaşta ülke içinden ve özellikle Müslüman ülkelerden gelen yardımlarla

---

Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s. 39-58; İsrafil Kurtcebe, *Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK, Ankara 1995, s. 45-52, Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s. 352-353.

[13] Adnan Ataç,"Osmanlı Devleti'nde Askeri Sağlık Hizmetleri", *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu*, Haz. Bilal Ak ve Adnan Ataç, Ankara: 2000, s. 258.

[14] *Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden Trablusgarp Savaşı*, yayına Haz. Mebrure Değer, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul 1998, s. 12.

[15] Hasan Kadri Dirim, "Trablusgarp Harbinde Derne Cephesi Sıhhi Hizmetleri", *Dirim*, 31, 1956, s. 157; Saip Giray, Trablus Harbinde Kızılay (Hilal-i Ahmer), *Dirim*, Sayı 30, 1955, s. 486.

[16] *Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden …..*, s. 11; Nuran Yıldırım, *Savaşlardan Modern Hastanelere Türkiye'de Hemşirelik Tarihi*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul 2014, s. 105.

[17] Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluş tarihçesi için bkz. Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den* Kızılay'a, Kızılay, Ankara 2000, *Türkiye Kızılay Derneği, 73 Yıllık Hayatı, 1877-1949*, (yay.y.), Ankara 1950 ; Haluk Perk, *Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılayı*, Zeytinbunu Belediyesi yay., İstanbul 2012; *Türkiye Kızılay Cemiyeti Rakam ve Resimlerle Çalışmalarımız*, Doğuş Matbaası, Ankara 1959, Orhan Yeniaras, *Türkiye Kızılay Tarihine Giriş*, Kızılay Bayrampaşa Şubesi, İstanbul 2000, Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türk Kızılayı, Ankara 2010.

toplanan paraların (70 bin Osmanlı lirası) kalan kısmı da Osmanlı Bankası'na yatırılmıştı. Cemiyet'in ikinci kez faaliyete geçmesi 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ile oldu. Fakat savaş sona erince, tıpkı ilkinde olduğu gibi, Cemiyet yeniden etkinliğini kaybederek adeta uykuya yatırıldı.

Cemiyetin üçüncü kez canlandırılması II. Meşrutiyet döneminin yenilikçi ve Batıcı gelişmelerine rastladı. 7 Nisan 1911'de bir araya gelen Cemiyet üyeleri, yaptıkları iki toplantının ardından "padişahın himayesinde" "ihyaen tesis"(yeniden yapılanma) edildi.[18]

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti yeniden yapılanmasından birkaç ay sonra Osmanlı Devleti'nin İtalya ile karşı karşıya geldiği Trablusgarp Savaşı'nda faaliyet gösterdi.[19] Kurduğu sabit ve seyyar hastanelerle ve tıbbî malzeme tedarikiyle, savaş boyunca birçok yerdeki sağlık hizmeti ihtiyacını karşıladı. Örneğin ilk Hilal-i Ahmer heyetinin Trablusgarp'a geldiği tarihte, burada altı askeri doktor ve Paris'ten gönüllü olarak gelen beş doktordan başka hiçbir tıbbî kadro yoktu.[20] Savaşın başında yoğun İtalyan taarruzları karşısında, askerlerle birlikte, Bingazi'den Trablus'a çekilen ve bütün hastane malzemeleriyle ilaçları sahil kentlerinde bırakmak zorunda kalan askerî sağlık heyetinin yardımına Hilal-i Ahmer koşmuş ve gereksinmelerini karşılamıştı.[21] 1911'de Enver Bey Harbiye Nezareti Sıhhiye Reisi Dr. Nail Bey'e şifreli bir telgraf göndererek, Derne'deki hastane için acele iki doktor ve iki eczacı talebinde bulunduğunda, Hilal-i Ahmer Gülhane eski Sıhhiye Hizmetleri Müdürü Dr. Hasan Kadri (Dirim) Bey ile Fransa'da savaş cerrahisi tahsilinden henüz yeni dönmüş olan Op. Dr. Muhittin Bey görevlendirilerek, ihtiyaç karşılanmıştı.[22] Benzer şekilde Hums'ta, Bingazi'de, Garian'da ve ihtiyaç görülen birçok yerde Hilal-i Ahmer savaşın sonuna kadar hizmet verdi.[23] Savaş boyunca yürüttüğü faaliyetler, yaptığı düzenlemeler ve ortaklaşa yaptığı çalışmalar Hilal-i Ahmer'e büyük tecrübeler kazandırdı. Trablusgarp Savaşı, Cemiyet tarihinde birçok ilklerin yaşanmasına neden oldu. Bu yüzden Cemiyetin kurumsal tarihinde önemli bir iz bıraktı.

[18] Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 14-40, 49.

[19] Hilal-i Ahmer Genel Merkezi 7 Ekim 1911'de bir toplantı yaparak, savaş bölgesine sağlık ekibi gönderme kararı aldı. Bu karar çerçevesinde, savaş boyunca Trablusgarb'a üç sağlık heyeti gönderdi ve hastaneler kurdu. Gönderilen heyetlerden ikisi Trablusgarp tarafına (Aziziye, Hums ve Garian) ve biri de Bingazi'ye (Derne ve Tobruk) gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1331-1329 Salnamesi*, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul 1329, s. 96, 101-105.

[20] *Salname*, *a.g.e.*, s. 100.

[21] *A.g.e.*, s. 95; Türk Kızılay Derneği'nin 73 Yıllık….., *a.g.e.*, s. 8.

[22] Dirim, *a.g.e.*, s. 153- 155.

[23] *Salname*, *a.g.e.*, s. 96, 101-105.

Hilal-i Ahmer Amblemi

Trablusgarp Savaşı ile birlikte Cemiyet artık geçici süre hizmet veren bir kurum olmaktan çıkarak sürekli hale gelmiş ve gerçek kimliğini kazanmıştır. Öte yandan bu savaşta Cemiyetin amblemi de artık geçici olarak değil, daimi bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Cemiyetin önemli üyelerinden biri olan Dr. Besim Ömer Paşa 1907'te Londra'da toplanan Kızılhaç Konferansı'nda ve hemen akabinde toplanan La Haye Konferansı'nda hilal/ay ambleminin uluslararası bir sembol olarak kullanılmasını dile getirmiş ve bu çabaları 10 Mayıs 1912 tarihli Washington Kızılhaç Konferansı'nda konferansa katılan tüm üyelerin onayıyla, sonuç vermiştir.[24]

Trablusgarp Savaşı'nın başlarında, hilal sembolünün yaygın olarak kullanımı tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Örneğin ilkyardım çadırlarında ve hastane çadırlarında amblem yerine, havadan kolayca fark edilebilmesi ve asker ve mücahitlerin siyah olan çadırlarından ayırılabilmesi için beyaz renkli çadırlar kullanılmıştır. Bu uygulama Erkan-ı Harbiye Dairesi'nin aldığı bir karar olarak Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın imzasıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bildirilmiştir.[25] Bunun sebebi, amblemin uluslararası alanda henüz resmi olarak kabul edilmemiş olması değildir. Çünkü amblem uluslararası alanda resmi olarak onaylanmasa bile 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan beri fiilen zaten kullanılıyordu.[26] Bunun sebebi, Cemiyetin yeniden canlandırılmasından yaklaşık beş ay

[24] Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 31, 32.

[25] Türk Kızılay Arşivi (TKA), klasör no: 7, belge no: 8.

[26] Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1877-1878) Uluslararası Kızılhaç Komitesi hem Rusya'ya hem de Osmanlı Devleti'ne kullandıkları kızılay ve kızılhaç amblemlerini "koruma işareti" olarak tanıyıp tanımadıklarını sormuş, her iki devletin de onayıyla sağlık heyetleri bu amblemleri kullanmıştı. Uluslararası Kızılhaç Komitesi 1 Nisan 1911 tarihinde İtalyan Kızılhaç Örgütü'ne bir yazı göndererek, Osmanlı Hilal-i Ahmer'inin kullandığı amblemin Kızılhaç amblemiyle eşitliğini ve dokunulmazlığını teyit etmişti. Söz konusu yazıda; Osmanlı Devleti'nin Cenevre Sözleşmesi'ni resmen onaylayan devletlerden biri olduğu hatırlatılarak, "kızıl haç" armasına gösterilen saygının aynısının "kızıl ay" armasına da gösterilmesi ve korunması isteniyordu. İtalyan Kızılhaçı bu yazıya, denizde ve karada İtalyan Kızılhaç'na saygı gösterildiği sürece aynı karşılığın verileceği cevabını verdi. Ayrıca Trablusgarp'taki İtalyan birliklerinin bu karardan haberdar edildiklerini bildirmişti. Ahmet Tetik ve Mehmet Şükrü Güzel, *Kızılay ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921)*, İş Bankası yay, İstanbul 2013, s. 47. Özetle, Uluslararası Kızılhaç Komitesi 1878'den itibaren, ilke olarak, Kızılay ambleminin Hıristiyan olmayan ülkelerin koruma sembolü olarak kullanımını kabul etmişti. Amblemin resmi olarak kabulü 1929 Cenevre Sözleşmesi'nin 19. maddesiyle https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=B087250D706E5B5EC12563CD00518BA8 düzenlendi. Amblem Türkiye'nin yanı sıra Mısır, Pakistan, Malezya ve Bangladeş tarafından da kullanılmaya başlandı. Günümüzde 151 ülkede Kızılhaç, 32 ülkede de Kızılay amblemi kullanılmaktadır. Bkz. https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/emblem-history.htm (Erişim tarihi: 23.06.2016).

gibi çok kısa bir süre sonra savaşa girilmesi ve malzemeler süratle tedarik edildiği için amblemle ilgili bir hazırlığın yapılamaması olsa gerektir. Bunu Trablusgarp'a gönderilen yardım heyetlerinin malzeme tedarikinden anlıyoruz. Örneğin Trablusgarp'a ilk gönderilen heyetin başkanı Dr. Kerim Sebati Bey çadır bezi ve gerekli sıhhi malzemeleri (ilaç, sedye, cerrahi aletler, mutfak malzemeleri ve konserveler) satın almak üzere heyetten ayrı olarak Paris'e gitmişti. [27] Burada, Hilal-i Ahmer Cemiyeti genel merkez üyesi Besim Ömer Paşa, Âkil Muhtar Bey ve Dr. Nihat Reşat Bey ile bir araya gelen Kerim Sebati Bey, 200 koli malzeme satın aldıktan sonra Marsilya'ya geçmiş ve burada İstanbul'dan gelen Osmanlı Hilal-i Ahmer heyetine dahil olmuştu. Daha sonra *Transatlantik* Vapuru ile Tunus'a giden heyet, Paris'ten satın alınan çadır bezleriyle Tunus'ta 13 çadır diktirdikten sonra vakit kaybetmeden Aziziye'ye doğru yola çıkmıştı.[28] Yapılan bu yolculuktan, Hilal-i Ahmer sağlık heyetinin cepheye bir an önce ulaşabilmek için oldukça hızlı hareket etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu sırada Cemiyetin ambleminin bilhassa çadırlara dikilememiş olması ihtimali yüksektir. Savaş için gerekli malzemenin hızla tedarik edilmek zorunda kalındığını, Cemiyetin önemli üyelerinden biri olan Besim Ömer Paşa şöyle dile getirmişti; "*İtalya muharebesinden birkaç ay mukaddem (birkaç ay önce) yeniden teşekkül eden Hilal-i Ahmer'in ne eşyası ve çamaşırı, ne de edevât-ı cerrahiye ve ispençyariyesi (eczacılık malzemeleri) vardı. Trablusgarp ve Bingazi'ye gönderdiği he'yetler rüesasına (başkanlarına) Paris, Marsilya, Tunus, Isfax (Safakes), İskenderiye ve Kahire'de eşya-yı lâzıme tedâriki için tevdiât-ı nakdiyede bulunmuş idi.*"[29] Savaşın ilerleyen dönemlerinde malzeme tedarikinin sağlanması ve yapılan yardımlarla, sorunlar büyük ölçüde giderilmiş ve buna bağlı olarak Hilal-i Ahmer amblemi yaygın olarak kullanılmıştır.

[27] Dr. Kerim Sebati Bey'in başkanlığını yaptığı bu heyet altı doktor, 15 hastabakıcı ve bir muhasebeci olmak üzere 22 kişiden oluşuyordu. Heyette operatör Dr. Abdüssalam Bey, operatör Dr. Ziya Bey, operatör Dr. Rıfkı Bey, operatör Dr. Ali Bey ve Dr. Saip Giray bulunuyordu. Paris'ten satın aldıkları tıbbi malzemelerle Tunus üzerinden Aziziye'ye giden Birinci Hilal-i Ahmer heyeti, Fırka Komutanlığı'nın yönlendirmesiyle, Aziziye'de 160 yataklı ve gayet donanımlı bir Hilal-i Ahmer hastanesi kurdu. Heyet Aziziye'ye geldiğinde burada altı askeri tabip ve Paris'ten gönüllü olarak gelen beş doktordan başka hiçbir tıbbi kadro yoktu. Dolayısıyla heyetinin gelmesi, bölgedeki doktorları hem malzeme olarak hem de kadro açısından oldukça rahatlattı. Aziziye Hilal-i Ahmer Hastanesi bir bina ile çevresinde kurulan çadırlardan oluşuyordu. Tamamen yaralılara tahsis edilen hastane binası daha önce okul olarak kullanılan, bölgedeki en düzgün yapılardan biriydi. Hastaneyi ziyaret eden H. C. Seppings Wright, bu hastanenin "*Londra'daki modern hastane kadar mükemmeldi*" yorumunu yapmıştı. Hastanenin hizmetlerinden en çok faydalananlar İtalyan harp esirleriydi. Bu hastanede "sinyorlar" adıyla anlayış ve şefkat görüyor ve tedavileri yapılıyordu. Bu hastane savaş sonuna kadar hizmet verdi. Salname, s. 76, 77; Giray, *a.g.e.*, s. 485; H.C. Seppings-Wright, *Hilal Altında İki Yıl*, çev. Derin Türkömer, İş Bankası yayınları, İstanbul 2010, s. 66, 67.

[28] *Salname*, *a.g.e.*, s. 96-98.

[29] Dr. Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans*, Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği yay, Ankara 2009, s. 164.

Gönüllülerin Kabulü ve Sağlık Görevlilerinin Yetiştirilmesi

Savaşın ilk aylarında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Trablusgarp'ta savaşan Osmanlı askerlerine sıhhi yardım yapmak üzere gazetelere ve dergilere ilan vererek, operatör, cerrah, eczacı ve hastabakıcı aramıştır.[30] Bu ilanlarda kabul edilecek kişilerin 20-30 lira karşılığında, Cemiyet tarafından oluşturulacak heyetlerle Trablusgarp'a gönderilecekleri belirtilmiştir. Bu ilan üzerine çok sayıda doktor ve sağlık görevlisi gönüllü olarak müracaatta bulunmuştur. Sonunda 22 kişilik bir heyet oluşturularak, Ekim 1911'de deniz yoluyla Trablusgarb'a doğru yola çıkarılmıştır. İlk heyetin ardından basın kampanyaları devam etmiş, hastanelerde, tıp fakültelerinde ve sağlıkla ilgili gerçekleştirilen neredeyse tüm toplantılarda bu konu gündeme getirilmiştir.[31]

Yapılan başvurular arasında Viyana'da[32], Fransa'da tıbbî tahsilde bulunmuş, Fransızca, İngilizce, Arapça ve hatta yerel diller bilen nitelikli doktor ve eczacılar olduğu dikkati çekmektedir. Hatta içlerinde iletişim sorununa yardımcı olabilmek için Galatasaray Sultanisi'nden mezun olan Fransızca ve İngilizce hocalığı yapan bir kişi de bulunmaktadır.[33]

Trablusgarp savaşı için yapılan gönüllü başvurularda kullanılan kavramlar ve dil oldukça dikkat çekicidir. Çünkü birçok gönüllü doktor, cerrah, eczacı ve sağlık görevlisi, Osmanlı Devleti'ne yaptıkları başvurularda kendi görevlerini belirtmelerinin yanı sıra hangi amaçla bu savaşa katıldıklarının da altını çizmişlerdir. Bazılarında Trablusgarp ve Bingazi'ye gitmenin "v*atana ve millete yapılacak en mukaddes hizmet olduğu*" vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Örneğin, 19 Mart 1912 tarihinde gitmek isteyen Dr. Mustafa Bey'in müracaatında "*Trablusgarp ve Bingazi'ye operatör aranıldığını gördüm. Böyle bir günde millete ve vatana hidmet etmeyi herşeyden mukkaddes bildiğimden hüsn-ü rızamla oralara gönderilmemi istirham ederim efendim*"[34] ifadeleri yer almaktadır. Bu tip başvurularda kullanılan "vatan" millet", "vatan uğruna ölmenin şerefi", "vatan için çarpışmanın kudsiyeti ve mukaddesatı" gibi ifadeler bu savaşta milliyetçi bir söylemin oluşmuş olduğunu düşündürtmektedir. Benzer bir söylem Enver Paşa'nın yazdıklarında da görülmektedir. 4 Eylül 1911 tarihinde

[30] TKA, 43/11, 43/17, 43/8.13.

[31] Abdulkarim Abu Shwerib, *El-Hilalu'l Ahmar el-Osmani Ve Devruhu fi'l Cihâdi'l Libî* (Osmanlı Kızılay'ı ve Libya Savaşı'ndaki Rolü), Dar-ul Kutub El Vataniyye, 1989, s. 19.(Bu kitabın Arapçadan Türkçeye çevrilmesinde yardımcı olan Kübra Şahin'e teşekkür ederim.)

[32] TKA., 43/2.

[33] TKA., 43/17.

[34] TKA., 43/11.

kaleme aldığı bir yazıda, "*halkın ruhunda büyük bir vatanseverlik buluyorum. Silah altına çağırılan ve benimle aynı trene binen ihtiyat askerleri milli marşlar söylüyor ve hepsi birden kendilerini büyük bir sevinçle Müslim ve gayr-i müslim diye takdim ediyorlardı*" ifadelerini kullanarak, Trablusgarp'a giden gönüllü askerlerin ruh hallerini tanımlamıştır.[35] Enver Paşa'nın belirttiği bu "vatansever" ruhun Türkçü bir milliyetçilikten ziyade daha toprak temelli bir düşünceye dayandığı anlaşılıyor. Nitekim savaş başladıktan sonra Hilal-i Ahmer'e yapılan bazı yardımların, tam da bu söylemleri kullanarak, Gayr-i Müslimler tarafından yapılmış olması bu çerçevede değerlendirilebilir. Örneğin, İzmir'de tıbbî malzeme ticareti yapan Albert Danon Efendi, 1911 Ekiminde İzmir Hilal-i Ahmer şubesine tıbbi malzeme yardımında bulunmuş ve bu yardımı "*İtalyanlara karşı fedakârane bir suretle vatanımızı müdafaa uğrunda mecruh olan asker kardaşlarımıza…*" verilmek üzere yaptığını ifade etmişti.[36]

Öte yandan savaşa katılanların yazılarında, resmi dökümanlarda ve Hilal-i Ahmer'e yapılan yardımlarda "İslam" vurgusunun da baskın bir biçimde yapıldığını belirtmek gerekir. Savaşın en başından itibaren özellikle Müslüman ülkelerin desteğinde "İslamiyet" ve "din kardeşliği" gibi söylemlerin oldukça önemli ve birleştirici faktörler olarak öne çıktığı görülmektedir. Nitekim İtalyanların Trablusgarb'ı işgal etme niyetini öğrendiklerinde, Trablusgarp halkının ileri gelenleri ve eşraf, 20 Eylül 1911'de bir toplantı düzenleyerek, İslam halifesine ve Osmanlı Saltanatına bağlılıklarını kesin bir dille ifade etmişlerdir. Toplantıda İslam Halifesi'ne ve Osmanlı saltanatına olan mukaddes bağlarına karşı her ne suretle tecavüz edilirse edilsin ölünceye kadar bütün kuvvetleri ile karşı koymaya karar verilmiş ve memleketlerinin her türlü tecavüze karşı korunması için Osmanlı Hükûmeti tarafından her türlü tahkimatın yapılması ve gerekli tedbirin alınması talep edilmişti.[37] Savaş başladıktan sonra da Bosna, Hindistan ve Mısır gibi Müslüman ülkelerden yapılan gönüllü sağlık görevlisi başvurularında ve Hilal-i Ahmer için yapılan maddi yardımlarda da sık sık "İslami" kimliklerin vurgulandığı görülmektedir.[38] Örneğin Tunus'un Safakes şehrindeki yerli halkın Hilal-i Ahmer'e yaptığı yardımlardan ötürü Cemiyetin gönderdiği teşekkür mesajına, "*Dinen vacip bir şeyi yaptığımız*

[35] *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, yay. haz. M. Şükrü Hanioğlu. Der yay, İstanbul 1989, s. 76.

[36] Hasan Mert, Trablusgarp Savaşı'nda İzmir basınında çıkan yazıları incelediği bir araştırmada, yazılan yazıların birçoğunda ortak geçen kelimenin "vatan" olduğuna, Trablusgarp, Bingazi, Tobruk ve Derne'nin Osmanlı münevverleri için "vatan" olarak kabul edildiğine dikkati çekmektedir. Hasan Mert, "İzmir Basınında Trablusgarp Savaşı", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011*, İzmir, Bildiriler, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, s. 690.

[37] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. SYS. nr. 75-15/1-4, 2-3

[38] TKA., 43/2.

zaman yapana teşekkür olunmaz. Nasıl ki bir insan namazını kıldığı zaman ona teşekkür olunur mu! Her Müslüman vatan uğrunda aziz canını ve bütün malını feda etmeye hazırdır" cevabı verilmişti.[39]

Yapılan başvuruların dili ve uslûbunun yanı sıra içerikleri de incelenmeye değer. Örneğin başvurulardan biri Paris'te eğitim görmüş ve Selanik Merkez Hastanesi'nde operatör olarak görev yapan Dr. Aziz Sami'ye ait. Dr. Aziz Sami Bey Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin gazetelere verdiği ilan üzerine Trablusgarp'ta tabip olarak çalışmak üzere, 1 Nisan 1912'de başvuruda bulunmuştur. Fakat bu başvurunun diğerlerinden farklı bir yanı olduğu görülüyor. Dr. Aziz Sami Bey başvuru talebini dile getirdikten sonra, o sırada Osmanlı ordusunda görülen ve ciddi kayıplara yol açan humma-yı tifoidi (tifo ateşi) hastalığının ortadan kaldırılabilmesi için de bazı önerilerini dile getiriyor. Daha önce Cezayir, Tunus ve diğer Fransız sömürgelerinin ordularında görülen ve çok ciddi kayıplara yol açan bu hastalığın, Fransız Tıp Akademisi azası bir bakteriyoloğun bulduğu serumla ortadan kaldırıldığını belirtiyor. Bu serumun Osmanlı Tıp Fakültesinde de uygulandığını söyleyen Dr. Aziz Bey, bu serumun Trablusgarp'taki askerler için alınarak tatbikini öneriyor. Bu tatbikat için kendisinin tıbbi tecrübesinden de faydalanılabileceğini, çünkü kendisinin bir yıl önce Trabzon vilayetinde ortaya çıkan kolera salgınının tedavisinde ve yok edilmesinde cansiperane bir şekilde çalıştığını anlatıyor. İstenildiği takdirde kendisinin Paris'teki serumun mucidi olan doktorla bağlantıya geçip, serumu alabileceğini ve uygulamak üzere Trablusgarp'a hareket edebileceğini ifade ediyor. [40]

Trablusgarp Savaşı için yapılan gönüllü başvurularının kabul edilip edilmemesi ilk başlarda Hilal-i Ahmer'in karşılaştığı önemli sorunlardan biri olmuştur. Savaş başladıktan kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne yurtiçinden ve yurt dışından gelen gönüllü doktor ve hastabakıcı başvurularının içinde Prusya, Avusturya gibi Hıristiyan ülkelerden yapılan gönüllü hastabakıcı başvuruları da vardı. Hilal-i Ahmer tüm bu başvuruların savaşta eşgüdüm içinde çalıştığı Harbiye Nezareti'ne de ileterek, nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda bilgi almaya çalıştı. Bunun üzerine Harbiye Nezareti tâbi olduğu "*Seferde Hidemat-ı Sıhhiye Nizamnamesi*"nde konuya ilişkin düzenlemeleri incelemiş fakat söz konusu nizamnamenin yetersiz olduğunu anlamıştır. Kısa zamanda yeni bir nizamname hazırlamak mümkün olmadığından, Harbiye Nezareti bu konuyla ilgili Alman nizamnamesini aynen

[39] Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 55.
[40] TKA., 43/17.

Türkçeye çevirerek, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne göndermiştir. "*Gönüllü Hastabakıcı Nizanmamesi*" adıyla düzenlenen bu nizamname 10 Haziran 1912'de işleme konmuştur. Hem savaş hem de barış dönemlerini kapsayan nizamnamenin genel olarak üç bölümden oluştuğunu söyleyebiliriz. Gönüllü hastabakıcılık başvurularının hangi koşullarda ve nasıl kabul edilecekleri, teskereci (sedyeci), hastabakıcı ve diğer memur ve şahısların eğitimi ve son olarak hastabakıcı ve teskerecilerin görev ve yetkileri. Nizamname hükümlerine göre, gönüllü hastabakıcılar tarafsızlık sembolü olan kol bantlarını, kimlik belgeleriyle birlikte savaş süresince yanlarında taşımak zorundaydılar. Hilal-i Ahmer gönüllü hastabakıcılık için kendine yapılan başvuruları bu yeni nizamname çerçevesinde inceleyerek değerlendirdi ve bu çerçevede birçok doktor, cerrah ve sağlık görevlisini istihdam etti. [41]

Trablusgarp Savaşı, aynı zamanda, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin sağlık personeli yetiştirme konusunda ilk deneyimini yaşadığı savaştır. Savaş sırasında onlarca teskereci (sedyeci) ve hastabakıcı yetiştirilmiştir. Örneğin Aziziye Hastanesi'nde yaralı sayısının artmasına bağlı olarak ortaya çıkan acil ihtiyaç üzerine, teskereciler yetiştirilmiş ve bunlar "teskere (sedye) kolları" adıyla savaş boyunca etkin hizmet vermişlerdir. Hilal-i Ahmer, Araplardan seçtiği 96 kişiye kurslar düzenleyerek eğitmiş ve üç teskere kolu oluşturmuştu. Bu teskere kolları, her biri sekiz teskere ve 32 teskereci, bir tabip ve bir hastabakıcıdan oluşuyordu. Alet-edevatları da gayet iyiydi. Bu birim sayesinde cephede yaralanan askerlerin hızla bakım yerlerine ulaşmaları ve tedavi edilmeleri mümkün oldu. Teskere kollarının tamamı erkekti ve ücretli olarak görev yapıyorlardı. Teskere kollarının çalışmalarından başarılı sonuçlar alınması üzerine dördüncü bir kol daha oluşturuldu. [42]

Savaş sırasında teskerecilerin yanısıra hastabakıcılar da yetiştirildi. Bu konudaki ilk uygulama Garian Hastanesi'nde yapıldı. Bölgede ortaya çıkan humma-i tifoidi (tifo ateşi) ve dizanteri salgına dönüşerek, neredeyse hastanenin bütün kadrosunun ölmesine ya da hastalanıp iş göremez hale gelmesine neden olmuştu. Hastanede Hilal-i Ahmer heyetinden Dr. Mehmet Emin Bey'den iş yapabilecek kimse kalmayınca, yerli halktan kişilerin hastabakıcı olarak yetiştirilmesine gidildi. Dr. Emin Bey Garian halkından ve gençlerinden hastane hademesi olarak seçtiği kişilere hastabakıcılığı öğreterek, sıhhî personel ihtiyacını bir nebze de olsa karşılamaya çalıştı.[43] Ayrıca iş yoğunluğuna ve ihtiyaca göre farklı zamanlarda

41 Yıldırım, *a.g.e.*, s. 102, 103.
42 *Salname*, *a.g.e.*, s. 100.
43 Yıldırım, *a.g.e.,* s. 105, 107.

bölgedeki yerel erkekler arasından hemşire ve hademeler de eğitilerek, görevlendirildiler. Tüm bunlar Hilal-i Ahmer'in Trablusgarp Savaşı'nda hastabakıcılık ve diğer yardımcı sağlık kolları yetiştirmesinde önemli tecrübeler oldu. Ayrıca bu çalışmalarla sağlık kadrosu alma ve yetiştirme konusunda kanuni altyapı da oluşturulmaya başlandı. Trablusgarp Savaşı'nda hastabakıcı, teskereci ve tımarcı (pansumancı) olarak görev yapan kişilerin tamamı erkekti.[44] Hemşire sayısı son derece azdı ve bunlar genellikle yabancı kadınlardı. Örneğin Mısır'daki *Journal d'Egypte de la Nil* gazetesinin sahibinin eşi Bayan Vincent ile gazete muhabirlerinden M. Colsa'nın eşi Bayan Colsa gönüllü hemşirelik yapanlardandı.[45] Trablusgarp'a gönderilen Kızılhaç heyetlerinde kadın hemşire adı geçmemektedir. Fakat iyi eğitilmiş erkek hastabakıcılar bulunmaktadır. Bunlarla kıyaslandığında Hilal-i Ahmer hastanelerinde görev yapan hastabakıcıların henüz çok yeterli olmadıkları anlaşılmaktadır. Ama bu hastabakıcılar bazı hastanelerde Kızılhaç ekibiyle birlikte çalışarak, önemli deneyimler kazanmışlardır. Garian'da görev yapan Dr. Mehmet Emin Bey, burada bulunan Alman ve İngiliz Kızılhaç heyetleri hakkında izlenimlerini yazarken, Hilal-i Ahmer ile Kızılhaç heyetlerini kıyaslamış ve bu bağlamda hastabakıcıların yetersizliklerini şöyle dile getirmiştir.

> "Doğru söylemek lazım gelirse bizim Hilal-i Ahmer heyetleri maatteessüf Alman ve İngilizler gibi mevcudiyetlerini gösterememişlerdir. Bizim heyetleri bunlarla mukayese eder isek kendimizi bilâmübalağa (abartısız) sıfır mertebesinde görürüz. Bu satırlar hâşâ Cemiyet-i muhteremeyi tahtie (yanlışını çıkarma) maksadıyla yazılmış olmayıp, hakikati olduğu gibi arz etmeyi vazifeden addeyledim. Cemiyet henüz teşekkül etmiş olduğu bir sırada nâ-gâhan (birdenbire) harp zuhur etmesi üzerine derhal birçok fedakârlıklar ihtiyar eyleyerek (katlanılarak) darülharbe iki heyet gönderilmesi el-hakk (doğrusu) seza-vâr-ı şükrandır (teşekküre layıktır). İnşallah ileride Avrupa heyat-ı sıhhiyesi misüllü mükemmel (kat kat mükemmel) heyetler teşkiline muvaffakiyet hâsıl olur."[46]

Dr. Mehmet Emin Bey'in bu değerlendirmeleri, konuyla doğrudan ilgili olan ve olayların bizzat içinde yer alan bir kişi olarak, şüphesiz çok önemlidir. Burada kendisinin de altını çizdiği gibi, İngiliz ve Fransız Kızılhaç heyetleriyle karşılaştırma yapılırken, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çok yeni kurulmuş bir kurum olduğu[47]

[44] Shwerib, *a.g.e.*, s. 129.

[45] Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, cilt I, Yörük Basımevi, İstanbul 1976, s. 84.

[46] TKA., 140/10.

[47] Dr. Besim Ömer Paşa, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni "henüz altı aylık bir tıfl-ı nevzâd"

ve sağlık hizmeti verme konusunda henüz yeterli bir donanıma ve deneyime sahip olmadığının bilhassa göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ayrıca kadro yetiştirmek için gereken maddi olanaklar da son derece kısıtlıdır. Savaşa başlarken Cemiyetin elinde 15 bin liranın altında bir sermayesi olduğu, malzemesinin ise neredeyse olmadığı dikkate alınmalıdır.[48]

Yabancı Kızılhaç ve Kızılay Heyetleriyle İşbirliği

Savaş boyunca Hilal-i Ahmer yabancı Kızılhaç ve Kızılay heyetleriyle işbirliği ve uyum içinde çalıştı. Bu onun hem sağlık hizmetlerinin savaş içinde nasıl yürütüleceği konusunda yabancı heyetler üzerinde gözlemler yapmasına ve deneyimler kazanmasına hem de uluslararası alanda tanınırlığının artmasında son derece önemli olmuştur. Ayrıca yabancı Kızılhaç ve Kızılay heyetleriyle yaptığı işbirliği sırasında kendi eksiklerini de yakından görme fırsatı yakalayarak, daha sonraki savaşlarda (Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı) bu eksikleri tamamlayarak, çok daha etkin faaliyetler gösteren bir kurum olmasının önünü açmıştır.

Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne Alman ve İngiliz Kızılhaçı ile Mısır Kızılay Cemiyeti sağlık yardımı yapmıştır.[49] Bu cemiyetlerin gönderdiği sağlık heyetleri Derne, Garian, Şehat, Tobruk, Bingazi ve Suse'de seyyar hastaneler ve nekahathaneler kurmuşlardır. [50] Sağlık heyetlerinin yanı sıra Almanya, Rusya, Fransa, Bulgaristan, Cezayir,[51] Hind Müslümanları, Mısır, Bosna ve Güney Afrika Müslümanları da Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne maddi yardımlarda bulunmuştur.[52] Örneğin savaşın başından 26 Kasım 1911 tarihine kadar Mısır'da Hilal-i Ahmer için toplanan para 6000 liraya ulaşmıştır.[53] Güney Afrika Müslümanları 1600 pound toplayarak, Kasım 1911'de Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yollamışlardır.[54] Hint Müslümanları ise Trablusgarp'ta savaşan Osmanlı yaralıları için 7 bin 603 frank değerinde bir yardım toplayarak, Osmanlı Hilal'i Ahmer

yani yeni doğmuş bir bebek olarak betimlemişti. Dr. Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 167.

48 *Salname*, *a.g.e.*, s. 95.

49 Commodore Beehler, Fransız Kızılhaç Örgütü'nün de Türklere yardım ettiğinden bahsetmektedir.

Fakat bu konuyla herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Beehler, *a.g.e.*, s. 66.

50 Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden ….., s. 78.

51 Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 83-87.

52 Ayrıca savaş boyunca çoğu bağış yoluyla, hayır işleriyle ve ferdi çabalarla da çok sayıda ilaç, tıbbi ekipman vs toplanarak, Hilal-i Ahmer'e teslim edilmiştir. Osmanlı Hilal-i Ahmer Salnamesi, *a.g.e.*, s. 95 ; Zuhal Özaydın, "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları", https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=293938 (Erişim tarihi: 21.06.2016).

53 BOA, DH.SYS, nr. 75-6/1-6, 27.

54 "Natal Muhammedans", *The Scotsman*, Nov. 9, 1911.

Cemiyeti'ne göndermiştir.[55]Ayrıca Hint Müslümanlarının en önemli isimlerinden biri olan Seyid Emir Ali başkanlığında Londra'daki Hindistan Müslüman Derneği (London All India Moslem League) savaş başlar başlamaz, İngiliz gazetelerine ilan vererek, hem Osmanlı Hilal-i Ahmer'i için hem de Trablusgarp'taki yaralı, hasta, dul ve yetimleri için yardım toplamıştır.[56]

Yapılan sağlık yardımlarının içinde Mısır Kızılay'ı verdiği hizmetlerle bilhassa öne çıkmaktadır. Savaş süresince Mısır Kızılay'ı Trablusgarp'ta 250 yataklı üç hastane açarak, oldukça yararlı hizmetlerde bulundu.[57] Mısır Kızılayı tarafından düzenlenen ve Hidiv Paşa'nın annesinin desteğiyle oluşturulan sağlık heyeti 27 Ekim 1911'de Trablusgarp'a gitmişti. Dört hekim ve 30 tımarcıdan oluşan bu heyet yanlarında 20 çadır ve önemli miktarda alet ve teçhizat da getirmişti.[58] Savaş devam ederken Mısırlı Prens Ömer Tosun Paşa İskenderiye'den ilaç sandığı göndermiş ve bu ilaçlar Derne'deki Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde kullanılmıştır.[59] Cemiyet önce Bingazi yakınlarında bulunan karargaha bir sağlık heyeti göndermiş, Derne'de de örnek bir hastane kurmuştur. Söz konusu hastane Derne'den 15 km geride Aynımansur denilen mevkiide, karargâhın biraz açığında kurulmuştur. Savaş başladıktan sonra İtalyanların uzun menzilli toplarla yaptıkları bombardımandan korunabilmek için hastane 1-2 km. geriye çekilmiştir. [60] Mısır Kızılay Hastanesi, ameliyat, pansuman, eczane, hasta çadırları, personel, mutfak, erzak, eşya çadırları ve bir poliklinik ile tam teşekküllü bir seyyar hastane kompleksiydi. Çadırların her birisi için hizmet etmek üzere 'Neffaka' diye isimlendirilen, yerli

55 TKA.,19/159.

56 "Help For Turkish Sufferers in Tripoli", *The Manchester Guardian*, Nov 9, 1911.

57 Hanioğlu, *a.g.e.*, s. 117.

58 Özbay, *a.g.e.*, s. 82.

59 Prens Ömer Tosun Paşa'nın gönderdiği ilaçlar Kasr-ı Harun Muharebesi'nde gözünden yaralanan ve Derne'de tedavi altına alınan Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın tedavisinde kullanılmıştı. Çarpışma sırasında gözüne giren kireç parçasından dolayı rahatsızlanan gözleri için asid borikle tedavi edilmeye çalışılmış ama istenilen başarı elde edilememişti. Bunun üzerine Suriye'den güçlükle getirilen göz doktoru Münir Bey, Derne Hastanesi doktorlarından Dr. Hakkı Bey ile yaptıkları muayenede Mustafa Kemal Paşa'nın konunun uzmanı bir doktor tarafından tedavi dilmesine karar vermişlerdi. Muayene sırasında burada bulunan Eşfer Kuşçubası'nın önerisi üzerine bu tedavinin ünlü Avusturyalı Profesör Dr. Fox tarafından yapılması konusunda fikir birliğine varmışlardı. Mustafa Kemal Paşa daha sonra Viyana'da tanınmış bir göz doktoru olan Prof Ernst Fuchs tarafından ameliyat edilecektir. Cemal Kutay, *Osmanlı Trablusgarb'inde (Libya) İtalyan İşgaline Direnen Üç Türk'ün Anıları (Mustafa Kemal-Enver Paşa-Eşref Paşa), 1911-1912*, abm yay., İstanbul 2016, s. 251-253; Eren Akçiçek, " Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal (Atatürk)'in Geçirdiği Travmalar ve Sağlığı", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011*, İzmir, Bildiriler, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, s. 548.

60 Dirim, *a.g.e.*, s. 153- 155.

halktan kadınlar bulunuyordu.[61] Hastanede hariciye ve dahiliye olmak üzere iki servis vardı. Hariciye servisinde harp yaralıları, kaza ve cerrah vakalarına bakılıyordu. Dahiliye servisine ise bronşit, pnomoni, sıtma, dizanteri, frengi, bel soğukluğu, blefarit ve trahom vakaları geliyordu.[62] Mısır Kızılay Cemiyeti, savaşta Osmanlı Hilal-i Ahmer heyetleriyle etkin bir çalışma içinde bulunarak, ilaç ve tıbbî araç gereç temininde oldukça büyük katkılarda bulundu.

Alman Kızılhaç'ı Şubat 1912'de Tunus üzerinden Trablusgarp'a üç doktor ve 12 erkek hastabakıcıdan meydana gelen bir sağlık heyeti gönderdi.[63] Ekip beraberinde 360 deve ve 16 kamyon ile 48 ton sıhhiye malzemesini de götürmüştü.[64] Yolda 12 hastabakıcıdan ikisi tifodan yaşamını yitirdi.[65] Alman Kızılhaç heyeti Garian'da bir hastane açtı. Bu hastane çok iyi donanımlı bir hastane kampıydı. Hastanenin başında iki Alman ve iki Türk hekim vardı. Bu kampın içinde bir hastane binası ile her biri 30-40 hasta alabilen altı büyük çadır bulunuyordu. Hastane binası savaştan önce Türkler tarafından okul olarak inşa edilmişti. Aslında Hastane binasının üçte biri subayların ikametine tahsis edilmişti. Binanın bir odası röntgen için bir odası da ameliyathane olarak kullanılıyordu. Almanlar burada mükemmel bir hastane düzeni kurmuşlardı. Hastane kampı gayet iyi bir yerde konumlanmıştı. Kampın etrafı zeytin ağaçlarıyla çevrelenmişti ve tepelerden esen rüzgarı doğrudan alabiliyordu. Tepelerden gelen serin ve temiz hava hastaların iyileşmesine yardım ediyordu. Yemekler açık havada, büyük bir zeytin ağacının gölgesinde, yere sabitlenmiş iki uzun masada yeniyordu. Kamp hastanesinde temizliğe büyük önem veriliyordu. Özellikle suların kaynatılarak içilmesine ve temiz çamaşırların kullanılmasına özen gösteriliyordu. Çamaşırlar kampın yakınında kurulmuş olan bir çamaşırhanede bir grup kadın tarafından her gün düzenli bir şekilde yıkanıyordu. Mutfak ve çöp konularında da gayet titiz yürütülen bir düzen mevcuttu. Hastane hekimleri sadece askerlere değil, çevre halkına da sağlık hizmeti vermekteydi. Okul binasında kurulan poliklinikte, hastane hekimlerinden biri her gün iki saat çevre halkının muayene ve tedavisi ile meşgul oluyordu.

[61] Shwerib, *a.g.e.*, s. 29.

[62] Dirim, *a.g.e.*, s. 154.

[63] Heyetteki doktorlar, Dr. Goebel, Prof. Dr. Schütze ve Dr. Fritz idi. Prof. Dr. Schütze tifüse yakanıp öldü onun yerine Doç. Dr. Otten gönderildi. Garian'daki tifüs salgınına pek çok hastabakıcı yakalandı. Bu hastalıktan ölen üç hastabakıcının yerine Almanya'dan üç hasta bakıcı daha gönderildi. Yıldırım, *Savaşlardan…… a.g.e.*, s. 106.

[64] Tetik ve Güzel, *a.g.e.*, s. 49.

[65] Beehler, *a.g.e.*, s. 83.

Prof. Goebel ve yardımcıları büyük bir gayret, ciddiyet ve özveriyle çalışıyorlardı.[66] Heyet Garian'da 8 Şubat-9 Haziran 1912 tarihleri arasında hizmet verdi ve bu süre zarfında 31 yaralı, 54 hastayı yatılı olarak tedavi etti. 750 kişi de poliklinikte ayakta tedavi gördü.[67] Savaşta Prof. Goebel'in yaptığı deve ambulansları hasta taşınmasında oldukça yararlı oldu ve bu tip ambulanslar savaş boyunca birçok yerde kullanıldı.[68] Alman Kızılhaç üyeleri Garian'ın yanı sıra 27 Şubat'tan 11 Mart'a kadar Aziziye'deki hastanede de çalıştı.[69]

İngiliz Kızılhaçı ise Osmanlı Devleti'ne ise iki cerrah, bir yardımcı cerrah ve beş erkek hastabakıcıdan oluşan bir sağlık heyeti göndermişti. Harcamalarının bir kısmını İngiltere'de yaşayan Hint Müslümanları bir kısmını da İngiliz hükümeti karşılamıştı. Heyetin tamamı İngiliz sağlık görevlilerinden oluşuyordu. Trablusgarp'ta altı aylık bir süre için görev yapmak üzere gönderilen bu heyet, 16 Şubat 1912'de Marsilya'dan Safakes'e doğru yola çıkmış, buradan da çölü motor ve develerle geçerek Trablusgarp'a ulaşmıştı.[70] İngiliz Kızılhaçı savaş sırasında Zenuba'da bir sahra hastanesi açtı ve Garian'da hizmet verdi. Ayrıca, Aziziye'deki yerli halka kıyafet ve malzeme göndererek yardım yaptı.[71]

Trablusgarp Savaşı'nda Filistin Yahudileri Osmanlı Devleti'ne hem sadakatlerini ortaya koyan gösteriler yaptılar hem de sağlık heyeti gönderebilmek için bir cemiyet kurdular. Trablusgarp'taki yaralı ve hasta askerlere doktor ve hemşire yardımı yapacak olan bu Cemiyet, kendini Kızılhaç benzeri bir yardım kuruluşu olarak tanımlıyor ve Yahudilerin yüzlerce yıllık evrensel sembolü olan altı köşeli Davut Yıldızı /Kızılkalkan (Magen David Adam)'nı kullanıyordu. Bu ambleme

[66] Dr Goebel savaş sona erdikten sonra, Trablusgarp'taki tecrübelerini Alman Cerrahi Derneği'nin 42. yıllık toplantısında bir tebliğ olarak sunmuştur. İtalyan kurşunlarının, uçaktan attıkları bombaların sebep olduğu yaralanmalar, şarapnel yaralanmaları ve bunların tedavisi konusunda oldukça önemli bilgiler vermiştir. Bu bilgiler savaş cerrahisi alanındaki gelişmelere büyük yarar sağlamıştır. Dr. Goebel'in tebliğinin ayrıntıları için bkz. "Our Berlin Letter: Military Surgery in Tripoli And in the Balkans", *Medical Record*, 84/11, Sep 13, 1913, s. 486.

[67] Yıldırım, *Savaşlardan …. a.g.e.*, s. 106.

[68] *100. Yılında Trablusgarp Savaşı, Atlas Tarih*, Doğan yay., İstanbul 2011, s. 28. Trablusgarp Savaşı'nda oluşturulan develi sıhhiye kolları cepheden menzil hastanelerine yaralı taşınmasında oldukça yararlı olmuştur. Özbay, *a.g.e.*, s. 81; Seppings-Wright, *a.g.e.*, s. 118, 119.

[69] Özbay, *a.g.e.*, s. 84.

[70] Bu heyet Cuthbert Francis. Dixon Johnson direktörlüğünde oluşturulmuştu. Heyet şu kişilerden oluşuyordu: Baş cerrahlar; Bernard Haigh ve Charles Edgar Holton Smith, yardımcı cerrahlar, Robert Trail Brotchic ve Joseph S. Lauder, iki erkek hastabakıcı; G. Johnson ve William Kirby. "Turco-Italian War, New British Red Crescent Mission for Tripoli", *The Scotsman*, Jun 1, 1912, s. 9; "Red Crescent Society in Tripoli: The British Field Hospital", *The Scotsman*, Feb. 9, 1912, s. 7; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 52.

[71] 100. Yılında…. *a.g.e.*, s. 62, 64, Yıldırım, *a.g.e.*, s. 107.

atfen, kendilerine Mogen David Society adını vermişlerdi. Mogen David Society çalışanları kollarında kızılhaç amblemi yerine, beyaz zemin üzerine kızıl renkli altı köşeli Yahudi yıldızının bulunduğu kol bantlarını taşıyorlardı. Kurulduktan sonra Uluslararası Kızılhaç Komitesi'yle yazışarak, Kızılhaç /Kızılay gibi bir kuruluş olarak uluslararası alanda tanınmak istediler. Bu onlara aynı zamanda savaşta dokunulmazlık sağlayacaktı. Cemiyetin kuruluşu Osmanlı Hükümeti tarafından da olumlu karşılanmış ve desteklenmişti. [72]

Filistin Yahudilerinin Trablusgarp'a sağlık yardımı gönderme çabalarında, burada yaşayan ve savaş dolayısıyla oldukça zor duruma düşen Yahudi cemaatine yardım yapma gayreti de vardır. Savaşın başında Trablusgarp'ta aşağı yukarı 2000 civarında Yahudi yaşadığı iddia ediliyordu. Savaş başladığında birçoğu ülkeyi terk etti. Bunların bir kısmı Malta'ya ve asıl çoğunluğu da Tunus'a göç etmişti. Ayrıca çarpışmalar süresinde Trablusgarp'taki Alliance okulları da kapanmış fakat daha sonra İtalyan komutanın emriyle açılmıştı. Trablusgarp'ta yaşayan Yahudilere yardım etmek için Alliance Israelite Universelle devreye girdi. Zor durumdaki Yahudilere bölgedeki Kızılhaç heyetlerinin yardım etmesi için görüşmeler yaptı. Mogen David Society'nin göndereceği heyetin de muhtemelen Trablusgarp Yahudilerine destek olmasının koşullarını oluşturmaya çalıştı. Ayrıca Paris'teki Merkez Komitesi de Yahudilerin durumlarıyla ilgili bir rapor hazırladı. Bu raporda, özellikle Tunus'a gitmiş olanların yardıma ihtiyaç duydukları ve en büyük arzularının bir an önce evlerine dönme olduğu belirtiliyordu. Merkez komite hem Trablusgarp Yahudilerinin geri dönmesine yardımcı olmak ve seki koşullarını yeniden sağlayabilmek için çaba harcadı. Bu çerçevede ilk olarak Trablusgarp'ta yeni bir okul inşa etmek için 30.000 dolarlık bir bütçe ayırdı. Okulun inşası için bölgeye teknisyen, mühendis, tüccar vs. göndermeye karar verdi. Diğer yandan savaş bittikten sonra İtalyanların Yahudilere hoşgörülü olması yönünde beklentilerinin yüksek olduğunu da açıkladı.[73]

Hilal-i Ahmer'in Sivillere Yaptığı Yardımlar

Trablusgarp Savaşı'nda Hilal-i Ahmer'in verdiği sağlık hizmetleri sadece askerlerle sınırlı değildir. Savaş süresince hastanelerin içinde ya da hemen yanında açtığı polikliniklerle sivil halka da etkin bir sağlık hizmeti sağladığı görülür. Sivil halka verilen sağlık hizmetleri tıbbî açıdan önemli olduğu kadar toplumsal ola-

[72] "Zion Jews to Aid Turks: Will Send Doctors and Nurses to Tripoli From Palastine", *New York Times*, Dec 10, 1911.

[73] "Alliance Aiding Jews in Tripoli", *The American Hebrew & Jewish Messenger*, Apr. 5, 1912.

rak Osmanlı imajının ve nüfuzunun bölgedeki gücüne yaptığı katkı açısından da önemlidir. Bunu açıklayabilmek için önce Trablusgarp'taki Osmanlı varlığına ve İtalyanların bölgede etkin olabilmek için yürüttükleri faaliyetlere bakmak gerekir.

Osmanlı açısından bakıldığında, Trablusgarp'ta savaşmak sadece muharip güçlerin niteliği ve niceliği açısından değil, buradaki Osmanlı varlığının gücü ve toplumsal farklılıklar açısından da büyük zorluklar içeriyordu. Trablusgarp Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında birçok açıdan ihmal ettiği bir vilayetti. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi zorluklar nedeniyle buraya doğru dürüst bir yatırım yapılmamış, sosyal hizmet götürülememiş, dolayısıyla Osmanlı varlığı bölgede oldukça zayıf bir düzeyde kalmıştı. Bu durum İtalyanlara karşı yapılacak mücadeleyi daha da zorluyordu. *Tripoli* adıyla kaleme aldığı eserinde Enver Paşa, Trablusgarp'a yönelik oldukça ilginç ve önemli tespitlerde bulunuyor. Enver Paşa Almanca olarak kaleme aldığı kitabında şu değerlendirmeleri yapmıştı:

> "Libya'da mütecanis yani aynı kökten, aynı cinsten ve birbirine kaynaşmış bir Libya milleti yoktu. Bu böyle olunca ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son devrinde bu toprakların tamamen ihmal edilip kendi kaderine bırakıldığını da düşününce, İtalyan saldırısı üzerine buraya koşan genç subayların hemde bu ihmal ve terk edilmişliğin bütün manzarası her noktada meydanda iken, nasıl bir dil ve hedef birliği ile bu halkları kendi etrafında toplayabileceklerini düşünmek, hakikaten güçtü. Bir ülke ki, ona hiçbir şey götürmemişizdir. Bir halk ki, hem de bizim tarafımızdan sefaletin, yokluğun, bakımsızlığın en kötü şartları içinde yaşatılmıştır. Ne iskele, ne yol, ne yapı, ne idare, eğitim, sıhhat ve ne de gerekli tesislere malikti. Evet Libya halkını bu kasvetli sefalet ve ihmal içinde yaşatan da gene bizdik. ….. Meşrutiyetten sonra da her şey eskisi gibi kaldı. Hatta Trablus topraklarından askerlerin çekilişi, silahların taşınışı, son ümitleri de kırmıştı. Trablus'ta az çok bir varlık göstermek isteyen vali ve müşir İbrahim Paşa'nın, İtalyan basınının baskısı ile yerinden alınışı, aklı eren Trabluslular üzerinde şok tesiri yapmıştı. … O halde şimdi oraya giden genç subaylar ne diyeceklerdi? Hangi hedefler, hangi sloganlarla halkı peşlerine takabileceklerdi? Ve yapılacak davete kimler gelecek, kimler baş eğecek, bu zabitlerin emrinde kimler hayatlarını feda eyleyeceklerdi? Bu soru cidden önemli bir soruydu. Ve oraya koşan insanlar hakikaten çetin bir dava karşısındaydılar. Kaldı ki Trablus toprakları halkı veya halkları ile bir dil birliğimiz de yoktu."[74]

[74] Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, cilt II, (1908-1914), Remzi Kitabevi , İstanbul 1971, s. 220, 221.

Enver Paşa'nın Trablusgarp'a ilişkin bu endişeleri, aslında önemli bir Osmanlı subayının kaleminden çıkan samimi bir özeleştiri ve gerçekçi değerlendirmelerdi.

Osmanlı'nın son yüzyılda Trablusgarp'taki varlığının giderek azalması hiç kuşkusuz İtalyanların işine gelmişti. Ortaya çıkan bu boşluğu doldurmak için Trablusgarp'da toprak satın alma, bankalar, iktisadi kuruluşlar kurma gibi iktisadi faaliyetleri yanı sıra yetimler yurdu, okullar, hastaneler gibi sosyal kurumlar kurma konusunda da etkin bir faaliyet içinde oldular. Ayrıca bölgenin ekonomik imkanlarını, araştırmak üzere bölgeye bilimsel heyetler gönderdiler.[75] Yeraltı ve yerüstü kaynaklarını araştırmak amacıyla maden araştırma heyetleri kurarak, Osmanlı Devleti'nin de onayıyla incelemeler yaptılar.[76] İtalyanların hem ekonomik bakımdan piyasaya hakim olmak hem de yerli halkın elindeki toprakların İtalyanlara geçmesini sağlamak için kurdukları en önemli kurum ise şüphesiz Banco di Roma isimli ünlü İtalyan Bankası'ydı. Bu banka, emlak rehin alarak karşılığında, devlete ve yerli halka kredi verdi. Yani önce borçlandırıp sonra da iflasa sürükledi. Böylece kısa sürede neredeyse tüm piyasayı ele geçirdi.[77] Öte yandan 1873'te Osmanlı topraklarından mülk edinme hakkı elde ederek, 1890'lı yıllarda önemli miktarda İtalyan sermayesini Trablusgarp'a akıttı. Ayrıca kendi kültürünü bölgede etkin kılmak için farklı düzeylerde okullar açtı. 1911'e gelindiğinde Trablusgarp genelinde İtalyan okullarının sayısı 10'a çıkmıştı. Halka hoş görünmek ve halk nazarında itibar kazanmak amacıyla birçok yerde hastane, dispanser ve postaneler açtı ve iki ayrı gazete kurdu.[78] İtalyan milliyetçileri Trablusgarp'a yaptıkları tüm bu yatırımlarla kendilerini 'cömert', 'ilerici' ve yerli nüfusu 'medenileştirici' bir konumda görüyor ve bu yüzden yerli halkın kendilerini büyük bir memnuniyetle karşılayacaklarını düşünüyorlardı.[79] Böyle bir düşüncenin oluşmasında, Mart ayından itibaren Trablusgarp'a gönderilen İtalyan gazete muhabirlerinin oldukça büyük payı vardı. Bu muhabirler hükümet tarafından "Trablusgarp'ı okuyucunun zihninde doğru olmasa bile yaratıcı detaylarla canlı tutmak üzere" Libya'ya gönderilmişlerdi. Birçoğu yazılarında çok abartı detaylar ve yanıltıcı bilgiler kullandı-

[75] Mansilla, *a.g.e.*, s. 556.
[76] BOA, MV, 154/93.
[77] Barclay, *a.g.e.*, s. 57.
[78] Kurtcebe, *a.g.e.*, s. 12-18.
[79] İtalyan milliyetçilerinin bu düşüncelerine karşı, anarşistler, sosyalistler, Cumhuriyetçiler ve liberal demokratlar Trablusgarp işgaline şiddetle karşı çıkıyorlardı. Katolik kilisesi ise işgal yanlısı bir politika güdüyordu. Bunun sebebi, Katolik sermayenin elinde olan Banco di Roma'nın Trablusgarp'ta önemli menfaatlerinin olmasıydı. Grassi, *a.g.e.*, s. 42.

lar. Örneğin bunlardan biri olan *La Stampa* gazetesi muhabiri Guiseppe Bevione, hem bölgeyi gezerek hem de buraya gelen jeologlar grubuyla görüşerek, bölgedeki yerli halkın Türk yönetiminden nefret ettiğini ve İtalya'ya sempati duyduğunu yazmıştı.[80]

İtalyanların Trablusgarp genelinde yürüttükleri tüm bu faaliyetler, bölgeyi bilen devlet adamları ve birçok Osmanlı subayı tarafından da endişeyle izlenmiştir. Örneğin Trablusgarp mebusu Sadık Bey, İtalyanların Trablusgarp'taki faaliyetlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> "İtalya Trablusgarp'taki cürretli hareketlerine Abdülhamit döneminde başlamıştı. Trablusgarp'ta zorla Banco di Roma müessesesini kurmuş, Bingazi'de de bir postane açmıştı. Trablusgarp'ta halifeye bağlı milyonlarca Müslüman meşrutiyet idaresinden çok şeyler bekledikleri halde ümitleri boşa çıkmıştı. İstibdad döneminde başlayan bu hareketler, meşrutiyet idaresinde de onun bıraktığı yerden devam etti. Trablus her konuda ihmal edildi. İtalyan emellerini herkesten fazla bilmesi lâzım gelen eski Roma Elçisi sadrazam Hakkı Paşa kabinesinin Trablusgarp'ta ilk icraatı Banco di Roma'nın resmiyetini tasdik etmek oldu. Bundan sonra İtalya'nın faaliyeti kat kat artmaya başladı…"[81]

İtalyanların faaliyetlerini yazılarında dile getiren diğer bir kişi de Ahmet Şerif Bey idi. Trablusgarp Savaşı'nın başında yazdığı bir yazısında şunları dile getirmişti:

> "İtalya'nın, Banko di Roma diye bir sarraflık kurumu var. … Banko di Roma, beş on seneden beri, Trablus şehri'nde ve Vilayet'iyle, Bingazi sancağının bazı yerlerinde şubeler açtı., fabrikalar yaptı. Zamandan ve durumdan faydalanarak, çeşitli şekillerde, birtakım arazi elde etti. Halka gayet hafif şartlarda ve adeta yalvararak, bir hayli para dağıttı. Banko di Roma, böylece diğer devletlerin, başka kıtalarda ta'kip ettiği usulü taklid ettiğini zannediyordu. Sonunda bundan yedi sekiz ay evvel, vaktin geldiğine hükmetti. Çünkü bütün arz-ı mev'ûd'da (Filistin), İtalya nüfuzu kurulmuş ve yerleşmiş, bütün halk bir kurtarıcı olan İtalya'yı beklemekte idi."[82]

Fakat ilginç bir şekilde Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlar yerli halktan bekledikleri desteği tam olarak göremediler. Savaşın ilanından önce Trablusgarp ileri

[80] Childs, *a.g.e.*, s. 40, 41;

[81] Şıvgın, *a.g.e.*, s. 24.

[82] Ahmet Şerif, *Arnavutluk'da, Suriye'de, Trablusgarb'de Tanin*, cilt II, haz. Ahmet Çetin Börekçi, Ankara: TTK, 1999, s. 274.

gelenleri ve eşrafı ortak bir toplantı düzenleyerek, Osmanlı'nın yanında yer aldıklarını açıkladılar. Savaş başladıktan sonra Enver Paşa'nın Osmanlı padişahının/halifesinin damadı olduğunun duyulmasıyla, başta Sunusiler (Senusiler) olmak üzere, birçok kabile Osmanlı subaylarıyla İtalyanlara karşı başarılı bir direnişe geçtiler.[83] İtalyan işgaline karşı Arap kızları da direnişe ciddi destek verdiler. New York Times gazetesi muhabiri bu kızların savaş sırasında yaptıkları mücadeleyi gördüğünde büyük şaşkınlık yaşamış ve bu durumu "*Trablusgarp'taki Arap Amazonlar*" başlığı ile gazeteye taşımıştır. Yaşları 16-18 arasında değişen Arap kızları kendi aralarında örgütleniyor ve yaptıkları işe göre isimler alıyorlardı. Bu isimler genellikle cesaret ve gücü temsil eden anlamlar taşıyordu. Arap amazonları, cephe içlerine kadar gidip yaralı ve ölüleri taşıyarak adeta bir Kızılay/Kızılhaç hemşiresi gibi hizmet veriyor, askerlere su getiriyor ve ellerinden gelen her işi büyük bir maharetle yapıyorlardı. Muhabir, kendisi haber yapıncaya kadar bu kızlardan kimsenin haberinin olmadığını, oysa bunların çok cesur işler başardıklarını ve birçoğunun da hayatlarını kaybettiklerini yazmıştı.[84] Şüphesiz bu kızların askerle birlikte mücadele etmesi, cephedeki askerin moralini ve cesaretini de arttırıyordu. Yerli halkın Osmanlı'ya verdiği bu desteğin yanında, İtalyanlara verilen destek oldukça sınırlıydı. İtalyanlar sınırlı sayıda kabilelerle işbirliği yapabildiler. İçeriden gerekli desteği bulamadıklarından, yoğun bombardımana rağmen, uzun süre kıyı bölgelerden içeri girmeyi başaramadılar. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'taki Arap kabileleri arasında "islamî" kimliğiyle, son derece etkili bir güç olduğunu ortaya koydu.[85]

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığının ve nüfuzunun giderek artmasında, en başta belirtildiği üzere, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerinin de etkisi vardı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti yerli halkı savaş boyunca kendine bağlamada ve savunma desteği almada, etkili bir çaba içindeydi. Çeşitli yerlerde açtığı sabit ve seyyar hastanelerde sadece yaralı ve hasta askerlere tıbbî hizmet vermekle kalmamış, aynı zamanda poliklinikler açarak yerli halka da sağlık hizmeti sağla-

[83] Enver Paşa Kuzey Afrika'ya gitmeden önce dönemin Osmanlı padişahı ve 114. İslam halifesi olan V. Mehmet Reşad'ın (1844-1918) kızlarından biri olan Naciye Sultan ile nişanlanmıştı. Enver Paşa Trablusgarp'a gittikten sonra, 16 Kasım 1911'de Zaviye-i Ümürsüm'den yazdığı bir yazıda, Arapların kendisine duydukları saygı ve itaati şu şekilde anlatmıştı: "*vali tayin ediyor olmam belki sizi şaşırtacak ama ben Halife tarafından gönderilen biriyim ve sultanın damadıyım. Bir tek bu bağlantı bana yardım ediyor. Araplar hürriyet kahramanı Enver Bey'i ya da erkân-ı harb (binbaşısı) kumandan Enver Bey'i tanımıyorlar ama Halifenin damadına saygı gösteriyorlar….*", *Kendi Mektuplarında……*, *a.g.e.*, , s. 93, 115; konu ile ilgili ayrıca bkz. Şıvgın. *a.g.e.*, s. 73-75.

[84] "Arab Amazons in Tripoli", *New York Times*, May 19, 1912.

[85] Herrmann, *a.g.e.*, s. 336, 344.

mıştı. Bu, Hilal-i Ahmer'in her açtığı hastanede genel bir politika haline gelmişti. Polikliniklerde hastaların teşhis ve tedavilerinin yanı sıra yemek de veriliyordu. Örneğin ilk Hilal-i Ahmer heyeti dört ay süren görevleri boyunca 200 yaralı, 550 tifüs hastasını ve 1000'den fazla aşiret mensubunu poliklinikte tedavi etti, ilaçlarını verdi ve yemeklerini sağladı. Polikliniklerde ayrıca koruyucu sağlık hizmetleri (aşı) verildi, hatta çocuklar sünnet edildi.[86] Örneğin Derne'de 40 okul çocuğuna, yine Mara'da, Şehat, Beşare ve birçok yerde okul çocuklarına ve zaviye üyelerine, aşiret üyelerine aşı yapıldı. Garian'da bulunan Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne bağlı poliklinikte çevre halkından birçok kişi muayene ve tedavi edildi, dört yüz çocuğa sünnet yapıldı.[87] Bingazi Hastanesi'nde Hz. Muhammed'in doğum günü sebebiyle bölge sakinlerinden 250'den fazla çocuk sünnet edildi.[88]

Tüm bu hizmetlerden dolayı yerel halk Osmanlı Hilal-i Ahmer'ine ve dolayısıyla burada savaşmaya gelen Türk subaylarına sempati ve minnet duymuştur.[89] Enver Paşa'nın altını çizdiği sefalet ve yokluk ortadan kaldırılamadıysa da, uzun bir süre sonra Osmanlı Devleti'nden sağlık yardımı alan Trablusgarp halkıyla samimi bir manevi bir bağ kurulduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Enver Paşa'nın vurguladığı Trablusgarp halkıyla dil birliğinin olmaması sorununa da, kendi alanı içinde çözüm bulma yoluna gitmiştir. Verdiği ilanlarla sadece doktorları değil, Arapça ya da yöre halkının dillerini bilen farklı meslekten kişileri de görevlendirerek, daha etkin bir hizmet sunmaya çalışmıştır. Arapça bilen doktorlar özellikle polikliniklerde görevlendirilmişlerdir. Örneğin bunlardan biri cerrah olarak Bingazi'deki Mısır Kızılay Hastanesi'nde görev yapan Dr. Muhyiddin Bey'dir.[90]

Hilal-i Ahmer doktorlarının içinde yerli halkın bildiği ve saygı duyduğu bazı kişilerin yer alması, Hilal-i Ahmer yardımlarının halkın gözünde daha da önemli hale gelmesinde etkili olmuştur. Örneğin Osmanlı Hilal-i Ahmerinin görevlendirdiği ve Aziziye Hastanesi'nde hizmet veren Dr. Rasim Ferit Bey, Trablusgarp'ın Hums sancağı valisinin oğluydu ve Hums'ta Ferit Paşa ismiyle kurulmuş meşhur bir cami bulunuyordu. Paris'te eğitim alan Dr. Rasim Ferit Bey, iyi bir doktor olmasının yanı sıra, bu kimliğiyle de halk arasında saygı gören, önemli bir kişiydi.[91]

86 *Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden* ….., s. 12, 13.
87 *Salname*, *a.g.e.*, s. 105.
88 Shwerib, *a.g.e.*, s. 135.
89 *Salname*, *a.g.e.*, s. 105.
90 Shwerib, *a.g.e.*, s. 29.
91 *A.g.e.*, s. 25.

Özetle, savaşın bütünü içinde Hilal-i Ahmer'in faaliyetlere bakıldığında, onun son derece önemli bir sosyal politika yürüttüğünü ve savaşın başarısına başka açılardan da katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Trablusgarp savaşında Hilal-i Ahmer'in faaliyetleri, yerli halkın askeri sağlık hizmeti konusundaki düşüncesini ve geleneksel uygulamalarını da büyük ölçüde değiştirmiştir. Abdulkarim Abu Shwerib'in belirttiğine göre, Trablusgarp Savaşı'ndan önce savaş yaralıları, evlerinde tedavi görmek için akrabaları tarafından köylerine taşınırdı. Hilal-i Ahmer ile birlikte bu durum değişmişti. Hilal-i Ahmer'in tedavi konusunda iki görevi vardı. Bunlardan birincisi; mücahitlerin tedavi görebilmeleri için komşu köylere doktor ve tıbbi ekipmanlar göndermek, ikincisi ise çatışmalar sonrasında yaralıları cephe gerisindeki Hilal-i Ahmer hastanelerine naklederek tedavi etmekti.[92]

Trablusgarp Savaşı'nda Hilal-i Ahmer'in toplumsal imajının da yavaş yavaş oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. İtalyanlar, savaş sırasında Arap kabilelerin Osmanlı'ya destek vermesinde, Arapların haç sembolüne (ve bunu taşıyan İtalyan Kızılhaçı'na) duydukları tepkinin de etkili olduğunu iddia etmişlerdir. Kızılhaçı Hıristiyan ve daha da önemlisi bir haçlı sembolü olarak gördükleri için destek vermemişlerdir.[93] Bu durumda hilal sembolünün "sağlık yardımı"nı temsil etmesinin yanı sıra Arap kabileleri için "Müslüman birliği"ni de temsil eden bir sembol olarak algılandığı, yerli halk üzerinde birleştirici bir etki uyandırdığı anlaşılmaktadır. Halkın bu kabulü, yeni kurulan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin, toplum üzerinde nasıl bir imaj oluşturduğunu anlamamız açısından son derece önemlidir.

Osmanlı Hastane Gemilerine El Konması

Trablusgarp Savaşı iki devletin resmi ordularıyla karşı karşıya geldiği bir savaş değil, asimetrik bir savaştı. Bu savaşta İtalyanlar ordularıyla savaşırken Osmanlı Devleti ulaşım engeli ve askeri yetersizliklerden ötürü bölgeye kendi ordusunu göndememiştir. Bu yüzden İtalyanlarla mücadele, gönüllü subayların Arap kabilelerini dayanışma için örgütlemeleriyle yürütülmüştür. Osmanlı Devleti (İttihat ve Terakki) Trablusgarp'ta savaşmak isteyen gönüllü subaylara dolaylı yollardan desteklemiş, Harbiye Nezareti giderleri için gönüllülere 100 altın lira vermiştir. Öte yandan, savaşın başında Mısır ve Tunus'un tarafsızlığı ilan edilmişse de, bu iki ülkenin milliyetçileri Trablusgarp'a giden gönüllülere yardım etmiştir. [94]Ayrıca sa-

[92] *A.g.e.*, s. 125.
[93] *Missionary Herald*, vol. CVII, no:12, December 1911, s. 552.
[94] Şıvgın, *a.g.e.*, s. 66-73; Marie-Odile Moreau, "Ottoman Resistance During the Turkish –Italian

vaş süresince Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp'a cephane takviyesi yapılmıştır. İtalya ise bu durumun bir an önce sona erdirilmesi için İngiltere ve Fransa'ya protesto göndermiştir. Bu konuda, Fransa ile bir gerginlik de yaşamıştır. Bilhassa Tunus üzerinden yapıldığını iddia ettiği kaçak savaş malzemesi ticaretinin açık bir tarafsızlık ihlali olduğuna söyleyerek, Paris'e protesto göndermesi üzerine, Fransa İtalya'nın da Tunus üzerinden deve ve erzak sağladığını, ayrıca Trablusgarp Savaşı'nda kullanmak üzere Fransa'dan uçak satın aldığını söyleyerek, İtalya'ya beklemediği bir yanıt vermiştir. Fakat bu olay, Fransızların kaçak savaş malzemesi ve asker geçişine göz yumdukları anlamına gelmemektedir. Hem Fransa hem de İngiltere, savaşın başında ilan ettikleri tarafsızlık yükümlülüklerini uygulamak amacıyla, bu geçişleri önlemeye de çalışmışlardır. [95] Fakat sınır noktalarının Libya'daki direnişe sempati duyan Müslüman Tunuslu ve Mısırlı görevlilerin denetiminde olmasından dolayı, bu durumun önüne geçememişlerdir.[96]

Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp'a ulaşmaya çalışan gönüllü Türk subaylarının pek çoğu gerçek kimliklerini gizleyerek, sahte isim ve kimlikler kullanmışlardır. Giden gönüllülerin içinde dönemin Berlin Ateşesi Binbaşı Enver Bey, Paris Elçiliği Ateşemiliteri Fethi Bey (Okyar), Rauf Bey (Orbay), Ömer Fevzi Bey (Mardini) Bey ve Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal (Atatürk) gibi önemli isimler vardı.[97] Gönüllü subaylar genellikle gazete muhabiri, doktor ya da sağlık görevlisi olarak kimlik düzenleyip, asker olduklarını gizliyorlardı. Örneğin, Enver Paşa için Mısır'da düzenlenen hüviyette Enver Paşa bir doktor ve aynı zamanda bir akademinin şeref üyesi olarak görülüyordu. Bu tür kimlikler savaş sırasında kişilere dokunulmazlık sağladığından Osmanlı subayları tarafından çokça tercih edilmişti. Türk subaylarının sağlık görevlisi kimliğini kullanarak Trablusgarp'a gizli yollarla gitmeleri, savaş içinde sağlık görevlileri aleyhine gelişen bazı olayların yaşanmasına neden oldu. Çünkü bu durum bir süre sonra İtalyan istihbaratı tarafından fark edildi. Gönüllü subayların Trablusgarp'a gidişini önlemek için özellikle doktor ve sağlık görevlisi kimliği taşıyan herkes çok sıkı bir takibe alındı, geldikleri yerlerde kontroller arttırıldı, hatta dokunulmazlıkları yok sayılarak savaş hukukuna aykırı bazı uygulamalara gidildi. [98]

War", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011*, İzmir, Bildiriler, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, s. 80.

[95] Beehler, *a.g.e.*,, s. 72, 73.

[96] Childs, *a.g.e.*, s.110.

[97] *Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in…… a.g.e.*, s. 6.

[98] Aslında 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi'ne göre, Kızılhaç veya Kızılay amblemi taşıyan hastane gemileri 'dokunulmaz' kabul edilerek, savaş boyunca yaralı ve hasta askerlere hizmet etmeleri uluslararası

Trablusgarp Savaşı boyunca Akdeniz'in iç kesimlerinde ve Kızıldeniz'de gezinen İtalyan savaş gemileri, Osmanlı'ya ait sivil gemileri ve hastane gemilerini durdurarak mücahitleri Aziziye, Derne ve Bingazi gibi bazı karargahlara giden Türk "özel teşkilat" subayı ve askerleri oldukları gerekçesiyle teftiş etmiş, yolculuğunu engellemiş hatta el koymuştu.[99]

Bunun ilk örneklerinden biri Tunus'un Safakes limanında gerçekleşmişti. İtalyanlar Trablusgarp'a gönderilen ilk Hilal-i Ahmer heyetini taşıyan *Transatlantik* vapurunu Tunus'ta durdurarak, el koymuşlardı. Gerekçe olarak, heyettekilerin sağlık görevlisi değil, asker olduklarını göstererek, gönderilmelerine engel olmak istemişlerdi. Bu durum karşısında Tunus Hükümeti Hilal-i Ahmer sağlık heyetini sınavdan geçirmek zorunda kaldı. Askeri bir binbaşı doktor tarafından yapılan sınavda heyet üyelerinin tamamının sağlık görevlisi olduğu anlaşıldıktan sonra Trablus'a hareket etmelerine izin verildi.[100] Bu olayı Hilal-i Ahmer heyetinde depo memuru olarak görevlendirilen Ahmet Şerif Bey, Tanin'e gönderdiği bir yazıda kaleme almıştı. Ahmet Şerif Bey yazısında, kendilerine Marsilya'dan katılan dokuz subayın Tunus'taki Safakes şehrinde zabıtalar tarafından gemiden çıkartılmadığını ve geri gönderildiklerini belirterek, Hilal-i Ahmer heyetiyle ilgili de birçok kontrollerin yapıldığını, ihtiyat tedbirleri alındığını, doktorlar, cerrahlar ve hastabakıcıların Fransız askeri doktorları tarafından sıkı bir imtihana tâbi tutulduklarını, sadece kendisinin bu imtihana sokulmadığını yazmıştı.

Ahmet Şerif Bey, İtalyanların bu sıkı kontrolleri ve içinde bulunduğu heyetin maruz kaldığı bu muamele ile ilgili bir de şu değerlendirmeyi yapmıştı;

> "Eğer insaflı olarak söylemek gerekirse, Tunus hükümeti bu tedbirleri almakta o kadar haksız değildi. Çünkü Trablus'a gitmek üzere, Tunus'tan geçmek isteyen bazı subaylarımız pek ihtiyatsız hareket etmiş, birer grup halinde geçmek istemişlerdi, hatta, birkaç subay, Tunus sınırını geçince, sınır muhafızlarının karşısında, elbiselerini değiştirerek, askeri üniformalarını giymişlerdi. Bu gibi durumlar, Tunus'da hemen hemen, Fransızlardan fazla olan, İtalyanların dikkatli bakışlarından kaçamazdı. İtalyanlar son derece uyanık davrandılar, her yerde, vapurlara, memurlar tayin ettiler, daima şika-

düzeyde garanti altına alınmıştı. Bu durumda muharip devletlerin hiçbir şekilde bu görevdeki kişilerin görevlerini engelleyecek bir uygulamada bulunmamaları gerekiyordu. Lahey Sözleşmesi'nde "Convention on Hospital Ship" başlığı altında yer alan bu maddeler için bkz. https://www.icrc.org/ihl/INTRO/175?OpenDocument (Erişim tarihi: 13.02.2016).

99 Shwerib, *a.g.e.*, s.

100 *Salname*, *a.g.e.*, s. 96-98; Giray, *a.g.e.*, s. 485.

yet ettiler, gürültü kopardılar. Bu sıralarda meydana gelen Tunus Olayı da eklendi ve Fransa, çaresiz bir durumda kaldı". [101]

Bu yazı 30 Aralık 1911 tarihli *Tanin* gazetesinde "*Ahmed Şerif Bey'in 1911-1912 yıllarında Trablusgarb Gezisi İle İlgili Notları*" başlığıyla yayınlanmıştır. Ertesi gün Ahmet Şerif Bey'in bazı değerlendirmelerine okuyuculardan gelen tepkiler üzerine gazete tarafından bazı açıklamalar yapıldı. Bu açıklamalarda konumuzla ilgili ilgi çekici noktalardan biri, söz konusu yolculukta aslında Ahmet Şerif Bey'in de gerçek kimliğini değiştiren ve bu şekilde Trablusgarp'a giden kişilerden biri olduğuydu. Gazetenin açıklamasında, "*Ahmet Şerif Bey Trablusgarp'ta Tanin gazetesi muhabiri olarak bulunmaktadır. Aslında bu yüzden geçiş serbestisi hakkına sahiptir. Hilal-i Ahmer kafilesinde bulunmasının ise hem yolda kafileye yardımda bulunmak hem de, bu şekilde, güvenlik içinde seyahat etmek amacından ileri geldiği açıktır*" deniyordu.[102]

Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanların hastane gemilerine el koymaları yukarıda anlatılan olayla sınırlı kalmadı. Benzer bir olayın savaşın en başında Süveyş Kanalı'nda da yaşandığını görüyoruz. *Kayseri* ismindeki hastane gemisine İtalyanlar tarafından el konmuş, mürettebatının çoğu da savaş sonuna kadar esir tutulmuştur. Aslında bu gemi Yemen'de çıkan isyanı bastırmak amacıyla gönderilecek askerlerin nakline tahsis edilmişti. Fakat gemi henüz yoldayken Trablusgarp Savaşı'nın çıktığı haberi alınmış ve bunun üzerine geminin Yemen'e gönderilmesinden vazgeçilmişti. 26 Kasım 1911'de geminin hastane gemisi olarak kullanımına karar verildi ve gerekli resmi işlemler yapılarak hastane gemisine dönüştürüldü. Ardından gemiye Hilal-i Ahmer bayrağı çekilerek Hudeyde'ye gönderildi. Savaş hukuku gereğince, geminin hastane gemisine dönüştürüldüğü Roma'daki Almanya Sefareti vasıtasıyla İtalyan yetkililerine de bildirilmişti. Fakat *Kayseri* hastane gemisi Süveyş Kanalı'na ulaştığı sırada İtalyan donanması tarafından durduruldu ve yapılan incelemenin ardından el konuldu. İtalyan yetkililer *Kayseri hastane gemisi*nin Kızıldeniz'e asker nakliyatı için gönderildiğini ve vapurda doktor oldukları söylenen kişilerin da aslında subay olduklarını iddia ediyorlardı. Osmanlı kaynaklarında ise geminin Hudeyde'ye giderek zayıf ve hasta askerleri aldıktan sonra İstanbul'a dönmek üzere gönderilen bir hastane gemisi olduğu belirtiliyordu.[103] İtalyanlar *Kayseri* hastane gemisinde bulunan sıhhiye memurlarını serbest bırakarak, gemi mürettebatını esir almışlar ve gemiyi önce Massava'ya oradan da İtalya'ya

[101] Ahmet Şerif, *a.g.e.*, s. 241.
[102] *A.g.e.*, s. 246.
[103] BOA, BEO 4049/300612, belge no: 3.

göndermişlerdi. Osmanlı Devleti geminin serbest bırakılması için diplomatik girişimlerde bulunduysa da savaş sonuna kadar bir sonuç alamadı. *Kayseri* hastane gemisi ve esir alınan mürettebatı bir yıla yakın İtalya'da esir olarak tutuldu. Ancak savaşın sonunda imzalanan Ouchy (Uşi) Antlaşması (18 Ekim 1912)[104] gereği Osmanlı Devleti'ne iade edildiler.[105]

İtalyanlar tarafından el konulan gemilerden bir diğeri *Manouba/ Manuba* gemisi idi. Fransa'nın Tunus üzerinden yapılan kaçak asker ve savaş malzemesi sevkiyatını önleyememesi üzerine İtalya Marsilya ve Tunus arasında seyreden ve içinde Türk subaylarının da bulunduğu büyük Fransız gemilerinden ikisine el konulması emrini verdi. *Carthage* ve *Manuoba* ismini taşıyan bu iki gemiye, Sardinya kıyısı açıklarında seyrederken, el konuldu.[106] *Manouba* gemisinin içinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından Trablusgarp'a gönderilen ikinci sağlık heyeti de bulunuyordu. Dr. Emin Muhammed liderliğinde 29 kişiden (3 hekim, 24 hemşire ve 2 sayman) oluşan Hilal-i Ahmer heyeti 4 Ocak günü İstanbul'dan ayrılmış ve 17 Ocak 1911'de Paris'ten kendilerine katılanlarla Marsilya'da buluşarak, *Manouba* gemisiyle Tunus'a hareket etmişti. Heyet Tunus'a doğru yola çıktıktan bir gün sonra (18 Ocak 1912) İtalyan savaş gemileri tarafından tutuklandı ve savaş esiri olarak Sardinya'daki Cagliari limanına götürüldü. Heyet üyelerinin tutuklanma gerekçesi olarak; sağlık heyetini taşıdığı söylenen geminin içinde kaçak para ve subayların olması gösteriliyordu. İtalyanlar bu iddia ile Osmanlı Devleti'nin 1869 Cenevre Sözleşmesi'ni ihlal ettiğini ileri sürüyorlardı. Fakat hem iddia doğru değildi hem de tutuklanan geminin Fransızlara ait olması başka bir uluslararası sorun yaratıyordu. [107] Gemide Osmanlı Hilal-i Ahmer Heyeti'nin dışında 70 kişi daha bulunuyordu. Tutuklama Fransa'daki politik ve ticari çevreleri harekete geçirdi. Fransız Temsilciler Meclisi'nin birçok üyesi de konuyla ilgili Dışişleri Bakanı Poincare'den bilgi istedi. Bakan Poincare ise Roma'daki Fransız elçisi aracılığıyla olayı protesto etti ve derhal bu yanlışın düzeltilmesini talep etti.[108] Fransa'nın harekete geçmesine rağmen, İtalyanlar Osmanlı Hilal-i Ahmer heyetinin üyelerini on gün boyunca tutuklu bıraktıktan sonra Roma'dan getirtilen İtalyan bir hekim ve tıp

[104] Bu antlaşma İsviçre'nin Lozan şehri yakınındaki Ouchy kasabasında imzalandığı için Osmanlı Devleti tarafından Ouchy (Uşi) Antlaşması, İtalyanlar tarafından Trattato di Losanna olarak bilinmektedir. Antlaşmanın tam metni için bkz, Childs, *a.g.e.*, s. 279-283.

[105] Korkmaz, *a.g.e.*, s. 34.

[106] Beehler, *a.g.e.*, s. 72.

[107] *Salname*, *a.g.e.*, s. 101-104; Giray, *a.g.e.*, s. 486, 487.

[108] "Italian Shell Town: Repulse Turks in Battle in Desert Near Tripoli, The Washington Post, Jan 20, 1912.

heyeti tarafından sınava tâbi tuttular. Sınav sonucunda tutukluların hepsinin tabip ve hastabakıcı oldukları anlaşılınca, Fransızların da müdahalesiyle, serbest bırakılarak ikinci defa Marsilya'ya gönderildiler.[109] Buradan Tunus'a giden ekip Tunus Müslümanları tarafından tam bir kahraman gibi karşılandı. Heyeti görmeye gelen kalabalık o kadar büyüktü ki, heyet üyeleri Tunus'a çıkamadı. Onun yerine Cerba limanına yönlendirildiler. Fakat bu sefer de gemilerinin etrafı Müslümanlarla dolu sandallar tarafından çevrildi. Halk heyet üyelerine çok büyük sevgi ve nümayişlerde bulundu. Tunus İslam Heyeti de heyeti ziyaret ederek, o günün hatırasına hazırlanmış ve üzerinde "*Aux Prisonniers de Kagliyari Leyr Ami Tunisien*" yazılmış, doktorlara birer altın saat, hastabakıcılara da gümüş tütün tabakalar hediye ettiler.[110] Heyet tüm bu sevgi gösterilerinin ardından Tunus'un Safakes limanından ayrılarak Aziziye'deki karargaha 1911 Şubat'ında ulaşabildi. [111] İtalyanlar tarafından tutuklanan *Manouba* gemisinin Fransız bandıralı olması İtalya ile Fransızlar arasında da diplomatik bir krize neden olmuştu. Dönemin İtalyan başbakanı Giovanni Giolitti Trablusgarp Savaşı'na dair yazdığı hatıratında, *Manouba* gemisinin esir edilmesini ve Fransızların olaya tepkisini şöyle anlatmıştı:

> "18 Kanunisani'de bir İtalyan torpidosu, bu defa da Manube[112] namındaki Fransız yolcu vapuruna Sardinya'nın güneyinde rast gelerek, vapurun içinde bulunan 29 kişiden mürekkep Türk Hilal-i Ahmer Heyeti'nin hakikat halde Türk zabiti olduğu bahanesiyle teslimini talep etmiş ve bunları alarak Cagliari Limanı'na götürmüştü. Fransız vapuruna vuku bulan bu tecavüzler, Fransız kamuoyunda birden bire büyük bir galeyan hasıl etmiş ve o vakit yeni başvekil ve Hariciye Nazırı olan Mösyö Poincaré gayet şiddetli bir nutuk iradına mecbur olmuştu. Bu nutukta Mösyö Poincaré meselenin halli için Lahey Mahkemesi'ne gitmeye hazır olduğunu ve fakat mahkemeye gitmeden evvel İtalya'nın tevkif ettiği gemi ile bilhassa Türk Hilal-i Ahmer Heyeti'ni derhal Fransa'ya iade etmesini talep edeceğini söylemiş ve bu hususta şiddetle ısrar ettiğinden nihayet İtalya hükümeti hem 29 Türk'ü hem de tevkif ettiği vapuru, hiçbir müzakere başlamadan evvel iadeye mecbur olmuştur. Bu suretle Hilal-i Ahmer heyeti bir müddet sonra İtalyan gemilerinin gözü önünde tekrar Tunus yoluyla Trablusgarb'a gitmiştir. Bu Hilal-i

[109] Tutuklananlardan sadece bir subayın gitmesine izin verilmediği, bu kişinin de Hilal-i Ahmer'de görevli olmadığı ve yanında çok miktarda para bulunduğu belirtilmiştir. Beehler, *a.g.e.,* s. 73.

[110] Salname, *a.g.e.*, s.101-104; Giray, *a.g.e.*, s. 486, 487.

[111] Shwerib, *a.g.e.*, s..

[112] Bu olaydan iki gün önce de, 16 Ocak 1912'de *Kartaca* adında bir Fransız Posta Vapuru İtalyan torpidosu tarafından, içinde bir uçak bulunduğu gerekçesiyle tevkif edilmiş ve yine Cagliari Limanına götürülmüştü.

> Ahmer heyeti Dr. Emin Bey isminde bir zatın riyaseti altındaydı. Bu doktorların elyevm nerede olduğu ve ne yaptığı malum değildir".[113]

Manouba olayı, İtalyanların uluslararası alanda hesap vermek zorunda kaldığı bir olaya dönüşmüştür. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu olaydan dolayı İtalya'yı Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne şikayet etmiştir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi de bu şikayeti İtalyan Kızılhaç Örgütü'ne ileterek, Manouba gemisindeki sağlık heyetine esir muamelesi yapılmaması konusunda yetkilileri uyarmıştır. İtalya ise Kızılhaç Komitesi'ne olumsuz cevap vererek, hukuk dışı uygulamasına devam etmiştir.[114]

Manouba gemisi olayı, 1912'de yapılan Washington Uluslararası Kızılay Konferansı'na Osmanlı delegesi olarak katılan Dr. Besim Ömer Paşa tarafından da gündeme getirilmiştir. Söz konusu konferansta Cenevre Sözleşmesinin kararları hatırlatılarak, İtalya'nın bu hareketi protesto edilmiştir. [115]

Daha önce bahsedildiği üzere Trablusgarp Savaşı'nda esir alınan "*Kayseri*" ismindeki hastane gemisi Kızıldeniz'de esir alınmış, Almanya'nın devreye girmesi ve diplomatik çabalarıyla kurtarılabilmişti. [116]

30 Eylül 1911'de Hilal-i Ahmer bayrağı taşıyan *Kızılırmak* hastane gemisi de İtalyanların baskısına maruz kalmıştı. 745 zayıf ve güçsüz Osmanlı askerini Hudeyde'den alarak yola çıkan gemi, İtalyan taaruzu ile karşılaşınca yoluna devam etmesinin tehlikeli olacağına kanaat getirilerek, Port Said Limanı'nda beklemeye alınmıştı.[117]

Trablusgarp Savaşı'nda hastane gemileri ve sağlık heyetlerine yapılan bu hukuk dışı uygulamalar üzerine, Osmanlı Devleti tıbbî malzeme taşıyan gemileri güvence altına almak amacıyla farklı bir uygulamaya gitmiştir. 1906 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 14. maddesi[118] gereğince sağlık malzemeleri ile tıbbî araç ve

[113] *Trablusgarp'ı nasıl aldık?*, Haz. Tahsin Yıldırım, DBY yay., İstanbul 2012, s. 96, 97.

[114] Tetik ve Güzel, *a.g.e.*, s.50, 51.

[115] Besim Ömer, *IX Washington Salib-i Ahmer Konferansı'nda Memuriyetim ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Tekliflerim*, İstanbul: 1328, s. 8.

[116] *Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden …..*, s. 11.

[117] Korkmaz, *a.g.e.*, s. 25.

[118] Cenevre Sözleşmesi'nin 14. maddesi şöyledir; *Art. 14. If mobile sanitary formations fall into the power of the enemy, they shall retain their ' matériel, ' including the teams, whatever may be the means of transportation and the conducting personnel. Competent military authority, however, shall have the right to employ it in caring for the sick and wounded. The restitution of the matériel shall take place in accordance with the conditions prescribed for the sanitary personnel, and, as far as possible, at the same time*. Sözleşmenin tam metni için Bkz. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field. Geneva, 6 July 1906. https://www.icrc.org/ihl/INTRO/180?OpenDocument (Erişim/Accessed: 20.02.2016)

gereçlere el konulamayacağı hükme bağlanmıştı. Fakat savaş sırasında Yemen'e sevk edilecek tıbbî ilaçlara İtalyanların el koymasını önlemek amacıyla, ilaç sandıklarının Hilal-i Ahmer tarafından tarafsız bir ülke gemisi ile sevk edilmesi yoluna gidildi.[119] İtalya'nın bu durumda tarafsız devletle arasında çıkacak siyasî bir krizi göze alamayacağı düşünülmüştü.

Tüm olaylar dikkate alındığında hem İtalyanların hem de Osmanlı Devleti'nin farklı şekillerde yürürlükteki anlaşmaları ihlal ettikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı gönüllü subaylarına doktor ya da sağlık görevlisi kimliklerinin verilmesi ya da resmi makamların buna göz yumması her ne kadar "vatan savunması" için yapılmış olsa da, savaşta sağlık görevlilerinin dokunulmazlıklarının kötüye kullanımı olarak değerlendirilmektedir. Kuşkusuz savaş içinde İtalyan savaş gemilerinin Osmanlı sivil gemilerine, hastane gemilerine ve sağlık görevlilerine yaptığı baskıların ve tutuklamaların tek sebebi bu değildir. Fakat bu durum İtalyanların savaş ihlallerine her defasında bu durumu "haklı" bir gerekçe olarak ortaya koymalarına olanak sağlamıştır. Öte yandan İtalyanların savaş boyunca, bandırasına bakılmaksızın, Osmanlı sivil ve hastane gemilerine yaptığı engellemeler ve tutuklamalar Cenevre ve Lahey Sözleşmelerine doğrudan aykırı bir durumdur ve açık bir savaş ihlalidir.[120] Üstelik İtalyanların savaş hukukunu hiçe saymaları sadece sivil gemilerle de sınırlı değildir. Savaş içinde asker ve sivillere uyguladıkları kıyım ve vahşet yabancı Batı basınının gündeminde yer almıştır.[121] İtalyanların uluslararası hukuka ve insaniyete karşı işledikleri bu suçlar Osmanlı parlamentosunda da görüşülmüş ve 9 Kasım 1911'de bir protesto metni hazırlanarak, Uluslararası Sulh Cemiyeti'ne gönderilmesine karar verilmiştir. [122]

İtalyanların Trablusgarp'ı işgali ve savaş içinde hukuka aykırı uygulamala-

[119] BOA, HR.HMŞ. İŞO, lef.31.

[120] Trablusgarp Savaşı öncesinde İtalya ve Osmanlı Devleti 1899 tarihli Lahey Sözleşmesi'ni imzalamış ve onaylamışlardı. 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi'ni ise imzalamışlar fakat henüz onaylamamışlardı. Tetik ve Güzel, *a.g.e.*, s. 45.

[121] Savaş sırasında Trablusgarp'ta bulunan Manchester Guardian, Dailly Mirror, Daily Mail, Morning Post, Daily Graphic ve Frankfürter Zeitung gibi Avrupa basınının savaş muhabirleri İtalyan askerlerin kadın, çocuk, genç ayırt etmeksizin yerli halkı doğrudan hedef aldığını, savaş esirlerine de vahşet dolu muameleler yaptığını Reuters ajansı muhabirlerinden aldıkları bilgiler doğrultusunda tüm dünyaya duyurmuşlardı. Bu gazeteler bilhassa Ekim 1911'de İtalyanlar tarafından yerli halka karşı girişilen ve işgalin başlangıcından beri en kanlı dört gün olarak Trablusgarp savaşı tarihine geçen katliamlara dikkat çekmişlerdi. Bu haberleri İtalyan başbakanı ise tümüyle inkar etmişti. Wilfrid Scawen Blunt, *The Italian Horror And How to End It*, The Chancery Lane Press, , London 1911, s. 14-22.

[122] Hakan Bacanlı, "1911-1912 Osmanlı-İtalyan Savaşı ve Örikağasızade Hasan Sırrı'nın 'Hukuk-i Düvel Nokta-i Nazarında Osmanlı-İtalya Muharebesi Adlı Eseri'", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, Şubat 2013, s. 49-50.

ra gitmesi üzerine Osmanlı Devleti de İtalyanlara karşı bazı hukuki yaptırımlara gitmiştir. Örneğin İtalya ile yapılmış antlaşma ve mukaveleler feshedilmiş, İtalyan malları boykot edilmiş, ticari bazı kısıtlamalara gidilmiştir. Ayrıca Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanların işlerine son verilerek, İtalyan tebanın ihracına yönelik bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar sağlık görevlilerini de kapsamaktadır. İtalya vatandaşlarının ihraç kararının ardından, Almanya devreye girmiş ve amele, doktor, dul kadınlar, İtalyan hastanelerinde görevli doktor ve hastabakıcıların, ayrıca Alman konsolosluğunda bulunan memurlar ve fiziki durumları dolayısıyla uygun olmayan hasta ve yaşlıların ihraçtan muaf tutulmalarını talep etmiştir. Dahiliye Nezareti ise Alman sefirine, "doktorların ihraçtan istisnası konusunda bir karar yoktur" açıklamasını yaparak, uygulamanın tüm İtalyanları kapsayacak şekilde uygulanacağını bildirmiştir. Bununla birlikte "ancak hastanede görevli İtalyan doktorların ihracından müessese ve hastalar büyük zarar gördüğü takdirde, doktorların ihraçtan istisna tutulabileceği" söylenmiştir.[123]

Trablusgarp Savaşı'na giden gönüllü subayların, doktorların ya da Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından gönderilen sağlık heyetlerinin karşılaştıkları tek zorluk İtalyanların baskısı değildi. Trablusgarp'a gidenler, bin bir güçlüğün yanı sıra karantina engelini de aşmak zorunda kalmışlardır. Bu tarihte İstanbul'da kolera olduğundan yolcuların Mısır'a çıkmasına engel olunuyor, ancak karantinadan geçtikten sonra Trablusgarp'a ulaşabiliyorlardı.[124] Örneğin Enver Paşa'nın bulunduğu gemi dört gün karantinada kaldıktan sonra karaya çıkılmasına izin verilmiştir.[125] Karantina engelini aşabilenleri bu defa Kuzey Afrika'nın zorlu coğrafi koşulları, insan vücudunu zorlayan iklim şartları, sıkı askeri kontroller ve başka birçok zorluk bekliyordu.

Karantinadan geçerek bir an önce savaş alanında sağlık hizmeti vermeye çalışan gönüllü doktorlar ve Hilal-i Ahmer heyetleri zorlu bir yolculuk yapmak zorundaydılar. Genellikle deniz yoluyla Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp'a gitmeye çalıştıklarından, gemi yolculuğunun ardından develerle ya da atlarla haf-

[123] Nurdan İpek Şeber, "Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaya Yansımaları", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 38, 2011, s. 25.

[124] 1910 yılında Trabzon'da başlayan kolera, önce Karadeniz sahillerine ardından da İstanbul'a sıçrayarak salgın halini aldı. Bu sırada sonbahar manevrası için İstanbul Okmeydanı'ndaki ordugahta toplanan ordu içinde de kolera vakaları tespit edilmiş fakat yeterli önlemler alınamamıştı. Askerler vasıtasıyla kolera tüm memlekete yayılarak ciddi bir durum almıştı. Aralık ayında kolera vakalarında büyük bir atış görüldü. Alınan sıkı tedbirlerle koleranın önü alınmaya çalışıldıysa da Trablusgarp savaşı başladığında İstanbul ve Anadolu'da kolera salgını hala devam ediyordu. Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul 2010, s. 90.

[125] Aydemir, *a.g.e.*, s. 219, 227, 228.

talarca süren çöl yolculuğu yapmak zorundaydılar. Bu sırada İtalyanların yaptığı ani hücumlardan dolayı yanlarında getirdikleri bütün yiyecek ve giyecekleri bırakmak ya da orduya vermek zorunda kalabiliyorlardı. Bu durumda yeniden giyecek ve yiyecek tedarik etmek zorundaydılar. Gemi, tren ve develerle yapılan ve aylarca süren uzun ve zorlu yolculuklarda kaybolma, donma ve ölümle karşı karşıya geliyorlardı. Örneğin Derne ve Şehat hastanelerinde doktorluk yapmış olan Dr. Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Bey, İstanbul'dan yazdığı günlükte İstanbul'dan Trablusgarp'a iki ayda ve son derece zor koşullar altında varabildiğini anlatıyordu.[126] Hilal-i Ahmer heyeti üyesi Ahmet Şerif Bey de İstanbul'dan hareket ederek, 28 gün süren uzun ve çok zorlu bir yolculuktan sonra Trablusgarp'a ulaşabildiğinden bahsetmektedir.[127]

Sonuç

Trablusgarp Savaşı Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinin hızlandıran savaşların başlangıç noktasıdır. Bu savaşta Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'da elinde kalan son toprak parçasına saldıran İtalyanlara karşı asimetrik bir savaş yürütmüştür. İtalyanlar iyi organize olmuş kara ordusu ve güçlü donanmalarıyla savaşırken, Osmanlı Devleti askeri yetersizlikler ve fiziksel engeller yüzünden ordusunu Trablusgarp'a gönderemediği için savaşı gönüllü subaylar ve yerli kabileler vasıtasıyla sürdürmüştür. Belki de bu özelliğinden dolayı, Kuzey Afrika'da elde kalan son toprak parçasını savunmak "milli bir dava"ya dönüşerek, asker ve sivil tüm Osmanlı toplumunun vicdanında "vatanseverlik" duygularının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hayatlarını tehlikeye atarak gizli yollardan Trablusgarp'ı savunmaya giden gönüllülerin gözünde burası "kutsal vatanın" bir parçası, kendileri de bu uğurda kendilerini feda eden "vatanseverler"dir. Bu milliyetçi söylemleri sadece gönüllü subayların yazılarında değil, cephede yaralanan askerlere yardımcı olmak amacıyla gönüllü olarak Trablusgarp'a gitmek isteyen bazı doktor, cerrah, eczacı, hastabakıcı gibi sağlık personelinin başvurularında da görmek mümkündür.

Trablusgarp Savaşı Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarihinde de önemli bir köşe taşıdır. Cemiyet'in kurumsal tarihinde pek çok ilkin bu savaşta yaşandığını söyleyebiliriz. Örneğin 1911'de üçüncü defa ayağa kaldırılan ve "ihyaen tesis" edilen Cemiyet, bu savaşla birlikte geçici olmaktan çıkarak sürekli bir kurum haline gelmiştir. Buna bağlı olarak o zamana kadar geçici olarak kullanılan hilal sembolü de, artık sürekli kullanılmaya başlanmıştır.

126 *Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden* ….., s. 11, 15, 78.
127 Ahmet Şerif, *a.g.e.,* s. 241-243.

Hilal-i Ahmer, savaş boyunca yürüttüğü faaliyetler ile ülke içinde ve dışındaki Müslümanlar arasında ilk kurumsal imajını da yine Trablusgarp Savaşı'nda oluşturmaya başlamıştır. Savaş boyunca yaptığı çalışmalar, asker ve sivil halka verdiği sağlık hizmeti ve insani destek çalışmaları hem ülke içinde hem de Müslüman dünyada Hilal-i Ahmer'e karşı derin bir sempatinin oluşmasına neden olmuştur. Savaş sonunda İtalyanların öne sürdüğü iddiaya göre, hilal sembolü Müslüman Arap kabileleri arasında sadece bir amblem olmakla kalmayıp, "İslam birliği"ni sembolize etmiş, bu da Türk subaylarına destek vermede oldukça etkili olmuştur. Kızıl haç sembolünün ise tam tersi Hıristiyanlığı hatırlattığı o yüzden bu savaşın semboller üzerinden bir hilal-haç savaşı ya da diğer bir söylemle, 20. yüzyılda yeniden canlanan Haçlı ruhuna karşı Müslümanların verdiği kutsal İslam mücadelesi şeklinde yürütüldüğüdür. İtalyanların bu iddiası, Osmanlı Hilal-i Ahmer'inin bu savaşta sadece sağlık yardımı yapan bir kurum olmakla kalmayıp, sosyolojik açıdan da etkili olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Osmanlı hükümetinin fiili asker gönderemediği bu savaşa dünyanın dikkatini çekmek amacıyla kamuoyu oluşturma çabalarında da Hilal-i Ahmer'in oldukça etkili olduğu anlaşılıyor. Bu çerçevede Hilal-i Ahmer'e hem Müslüman dünyasından (Hint Müslümanları, İngiltere'de yaşayan Müslümanlar, Mısır, Bosna, Güney Afrika Müslümanları vs) hem de çeşitli Batı toplumlarından ayni ve nakdi yardımlar yapılmış, tıbbi malzeme, ilaç vs gönderilmiş, doktor, cerrah ve pek çok sağlık görevlisi yardım için gönüllü olmuştur.

Trablusgarp Savaşı'nda Hilal-i Ahmer Cemiyeti ilk kez yabancı Kızılhaç ve Kızılay heyetleriyle birlikte çalışma tecrübesi de edinmiştir. Bu heyetlerle yaptığı işbirliği, onun hem savaşta sağlık hizmetleri verme konusunda önemli tecrübeler edinmesine, hem bu konuda eksiklerini yakından görmesine hem de uluslararası alanda tanınıp, kabul görmesine yardımcı olmuştur. Trablusgarp'ta edindiği tecrübeler, Hilal-i Ahmer'e daha sonra yapılacak Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda çok daha etkin bir hizmet verme konusunda büyük yarar sağlayacaktır.

Trablusgarp Savaşı'nda Hilal-i Ahmer'in uluslararası "dokunulmazlığı", bazı gönüllü vatansever subaylar tarafından cepheye gizli yollardan gitmek için bir kamuflaj olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin olanaksızlıkları ve içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında, bu durumun vatan savunmasında zorunlu olarak başvurulan bir yöntem olduğu düşünülse de, bu açık bir savaş ihlalidir. Üstelik bu yöntemin fark edilmesi, İtalyanların savaş içinde Hilal-i Ahmer heyetlerine baskı yapmalarına, gözaltına almalarına, esir etmelerine ve yaptıkları birçok savaş ihlaline gerekçe olarak kullanılmıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Türk Kızılay Arşivi (TKA)

TKA. 7/8.

TKA.,19/159.

TKA., 43/2.

TKA.43/8.

TKA., 43/11.

TKA. 43/13.

TKA.43/17.

TKA., 140/10.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH. SYS. nr. 75-15/1-4.

BOA, DH. SYS. nr. 75-15/ 2-3.

BOA, DH.SYS, nr. 75-6/1-6, 27.

BOA, BEO 4049/300612/ 3.

BOA, HR.HMŞ. İŞO, 31.

BOA, MV, 154/93.

Kitaplar ve Makaleler

Ahmet Şerif, *Arnavutluk'da, Suriye'de, Trablusgarb'de Tanin*, cilt II, haz. Ahmet Çetin Börekçi, TTK, Ankara 1999.

Akçiçek, Eren, "Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal (Atatürk)'in Geçirdiği Travmalar ve Sağlığı", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011, İzmir, Bildiriler*, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, ss. 541-549.

Akgün, Seçil Karal - Uluğtekin, Murat, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Kızılay yay., Ankara 2000.

"Alliance Aiding Jews in Tripoli", *The American Hebrew & Jewish Messenger*, Apr. 5, 1912.

"Arab Amazons in Tripoli", *New York Times*, May 19, 1912.

Ataç, Adnan, "Osmanlı Devleti'nde Askeri Sağlık Hizmetleri", *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu*, Haz. Bilal Ak ve Adnan Ataç, Ankara: 2000, ss. 249-262.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, cilt II, (1908-1914),* Remzi Kitabevi, İstanbul 1971.

Bacanlı, Hakan, "1911-1912 Osmanlı-İtalyan Savaşı ve Örikağasızade Hasan Sırrı'nın 'Hukuk-i Düvel Nokta-i Nazarında Osmanlı-İtalya Muharebesi Adlı Eseri'", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, Şubat 2013, ss. 45-80.

Barclay, Sir Thomas, *The Turco-Italian War And Its Problems*, Constable&Company Ltd, London 1912.

Beehler, W. H. Commodore, *1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı*, çev. Leyla Yıldırım, İlgi Kültür Sanat yay., İstanbul 2014.

Besim Ömer, *IX Washington Salib-i Ahmer Konferansı'nda Memuriyetim ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Tekliflerim*, İstanbul 1328.

_____, *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans*, Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği yay, Ankara 2009.

Blunt, Wilfrid Scawen, *The Italian Horror And How to End It*, The Chancery Lane Press, London 1911.

Childs, Timothy W., *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, çev. Deniz Berktay, İş Bankası yay., İstanbul 2008.

Çakar, Enver, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı Trablus (1516-1579),* TTK, Ankara 2012.

Çapa, Mesut, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925),* Türk Kızılayı, Ankara 2010.

Dirim, Hasan Kadri, "Trablusgarp Harbinde Derne Cephesi Sıhhi Hizmetleri", *Dirim*, 31, 1956, ss. 153- 155.

Giray, Saip, "Trablus Harbinde Kızılay (Hilal-i Ahmer)", *Dirim*, Sayı 30, 1955, ss. 484-487.

Grassi, Fabio L., "Niçin Trablusgarp? İtalyan Çıkarması Ardındaki Siyaset ve Kültür", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011, İzmir, Bildiriler*, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, ss. 37-47.

"Help For Turkish Sufferers in Tripoli", *The Manchester Guardian*, Nov 9, 1911.

Herrmann, David G.,"The Paralysis of Italian Strategy in the Italian- Turkish War, 1911-1912" *The English Historical Review,* vol.104, no.411 (April 1989), s. 332-356.

"Italian Shell Town: Repulse Turks in Battle in Desert Near Tripoli, *The Washington Post*, Jan 20, 1912.

Kendi Mektuplarında Enver Paşa, yay. haz. M. Şükrü Hanioğlu, Der yay., İstanbul 1989.

Kıshlansky, Mark - Patrick, Geary - Patricia, O'Brien, *Civilization in the West*, sixth edition, Pearson, Longman, New York 2006, s. 851.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı- İtalyan Savaşı'nda İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ümit yay., Ankara 1999.

Korkmaz, Mehmet, "Kızıldeniz'de Rekabet: 1911-1912 Trablusgarp Harbi Sırasında Kızıldeniz'de Osmanlı-İtalyan Mücadelesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, Şubat 2013, ss. 17-43.

Kurşun, Zekeriya, "Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin Mukadderatındaki Yeri", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011, İzmir, Bildiriler*, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, ss. 3-17

Kurtcebe, İsrafil, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916),* TTK, Ankara 1995

Kutay, Cemal, *Osmanlı Trablusgarb'inde (Libya) İtalyan İşgaline Direnen Üç Türk'ün Anıları (Mustafa Kemal-Enver Paşa-Eşref Paşa), 1911-1912*, abm yay., İstanbul 2016.

Mansilla, Paulino Toledo, "Trablusgarp Savaşı'nın İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sirenayka'da Çökmekte Olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak Görülen İtalyan Medenileştirme Misyonu", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011, İzmir, Bildiriler*, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, s. 555-564.

Mert, Hasan, "İzmir Basınında Trablusgarp Savaşı", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011, İzmir, Bildiriler*, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK; Ankara 2013, ss. 683-694.

Missionary Herald, vol. CVII, no: 12, December 1911.

Moreau, Marie-Odile, "Ottoman Resistance During the Turkish –Italian War", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011, İzmir*, Bildiriler, yay. Haz. Mehmet Ersan ve Nuri Karakaş, TTK, Ankara 2013, ss. 77-83.

"Natal Muhammedans", *The Scotsman*, Nov. 9, 1911.

Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2013.

"Our Berlin Letter: Military Surgery in Tripoli And in the Balkans", *Medical Record*, 84/11, Sep 13, 1913, s. 486.

Özbay, Kemal, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, cilt I, Yörük Basımevi, İstanbul 1976, s. 84.

Perk, Haluk, *Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılayı*, Zeytinbunu Belediyesi yay., İstanbul 2012.

"Red Crescent Society in Tripoli: The British Field Hospital", *The Scotsman*, Feb. 9, 1912.

Seppings-Wright, H.C., *Hilal Altında İki Yıl,* çev. Derin Türkömer, İş Bankası yayınları, İstanbul 2010.

Shwerib, Abdulkarim Abu, *El-Hilalu'l Ahmar el-Osmani Ve Devruhu fi'l Cihâdi'l Lîbî* (Osmanlı Kızılay'ı ve Libya Savaşı'ndaki Rolü), Dar-ul Kutub El Vataniyye, 1989.

Şeber, Nurdan İpek, "Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaya Yansımaları", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 38, 2011, s. 237-262.

Şıvgın, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.

Tandoğan, Muhammed, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, TTK, Ankara 2013.

Temel, Mehmet, "Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt 22, Sayı: 1, ss. 203-214.

Tetik, Ahmet - Mehmet Şükrü Güzel, *Kızılay ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921)*, İş Bankası yay, İstanbul 2013.

"Turco-Italian War, New British Red Crescent Mission for Tripoli", *The Scotsman*, Jun 1, 1912.

Türkiye Kızılay Derneği, *73 Yıllık Hayatı*, 1877-1949, (yay.y.), Ankara 1950

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1331-1329 Salnamesi, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul 1329.

Trablusgarp'ı nasıl aldık?, haz. Tahsin Yıldırım, DBY Yay., İstanbul 2012.

Türkiye Kızılay Cemiyeti Rakam ve Resimlerle Çalışmalarımız, Doğuş Matbaası, Ankara 1959.

Yeniaras, Orhan, *Türkiye Kızılay Tarihine Giriş*, Kızılay Bayrampaşa Şubesi, İstanbul 2000.

Yıldırım, Nuran, *Savaşlardan Modern Hastanelere Türkiye'de Hemşirelik Tarihi*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul 2014.

Yıldırım, Nuran, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul 2010.

"Zion Jews to Aid Turks: Will Send Doctors and Nurses to Tripoli From Palastine", *New York Times*, Dec 10, 1911.

Web Sayfaları

http://www.cyclopaedia.de/wiki/Italian_irredenta (Erişim/Accessed: 13.03.2016)

https://www.icrc.org/ihl/INTRO/175?OpenDocument (Erişim/Accessed: 13.02.2016).

https://www.icrc.org/ihl/INTRO/180?OpenDocument (Erişim/Accessed: 20.04.2016)

https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/emblem-history.htm (Erişim/Accessed: 23.06.2016)

https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=B087250D706E5B5EC12563CD00518BA8 (Erişim/Accessed: 23.06.2016)

Hamiyet Sezer, "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı'da Vilayet Yönetiminde Düzenleme Gayretleri-Trablusgarp Örneği ve Ahmet Rasim Paşa", http://www.eskieserler.com/dosyalar/mpdf%20(443).pdf, (Erişim/Accessed: 16.06.2016).

Zuhal Özaydın, "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları", https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=293938 (Erişim/Accessed: 21.06.2016)